

**GRENDER OG GARDER
RUNDT FEMUNDEN**

58

59

58. Synnervika. [RMU Ba. 1642 B. 2287]

59. Fæmund II ved brygga i Synnervika.
[RMU Ba. 1643 B. 2248]

SYNNERVIKA

Femunds båten kjører i våre dager dagstur tur – retur Synnervika. På den ordinære ruta er første stopp Røosen, så går båten til Femundshytta, Haugen, Jonasvollen, videre over sjøen til Revlingen, og ned til Elgåa. Noen få ganger i sesongen kjører båten videre fra Elgåa til Buvika – en times tur tvers over sjøen – og til slutt sørover til Femundsenden før den vender nordover igjen.

Anløpsstedet i Synnervika var sentralt, for her var endepunktet for veien fra Røros. Da det ble bestemt at Fæmund skulle bygges, måtte mangt planlegges og ordnes før båten kunne settes i rute – det måtte bygges hus, kaianlegg osv. Hit kom det varer som trengte lagerplass, her skulle båtmannskapet ha husrom og her skulle båten ligge i vinteropplag. Ganske snart var det bygd både brygge, pakkhus og slipp. Telefon kom tidlig. Den ble lagt til Synnervika i 1897. I 1902 ble nordenden av pakkhuset gjort i stand til “en liten bekvemmelighet” for skipperen. I 1912 ble våningshuset påbygd en loftsetasje, og samme året ble det oppført stallbygning og vedskur. I 1913 ble det bygd ny, tidsmessig slipp.

I 1931, da bilene så smått hadde begynt å trafikkere Hådalsveien, ble det i Synnervika satt opp en garasje med plass til 4 biler. Lastebiltransporten betydde at det ble mer varer, og i 1932 rev de den gamle pakkbuva og bygde ei ny og større. 30 år senere måtte stallskjulet og vedskuret vike plassen for en skikkelig snuplass for buss og brøytebil.

Opp gjennom åra har hus og anlegg i Synnervika gjennomgått vedlikehold og fornyelse: I 1965 ble det lagt inn strøm i halvparten av hovedbygningen, i pakkhuset og på brygga. I 1984 ordna de med ny slipp. I 1986, i anledning hundreårsjubileet, ble hele anlegget pussa opp. Flaggstanga skriver seg fra det året. På en stenblokk foran stanga ligger det gamle ankeret. Det hadde vært 50 år på botnen av sjøen, da Røros dykkerklubb i 1980 fant det igjen utafor Storbekken. Båten hadde mista det en gang den lå der og lasta ‘dampbåtved’. I 1990 måtte det bygges ny kai i Synnervika, og det betydde et stort økonomisk løft; arbeidet kosta kr 350.000.

Beretninger fra Synnervika

“Jeg husker godt Blåbåten. Det var den første skikkelige båten far min hadde i Synnervika. Det var en en-roing, men den var stor, 17 fot lang, tenker jeg. På bildet er det meg som roer, og det er nå bare så vidt jeg rekker over ripa. Jeg var ikke gamle karen heller da, 5–6 år kanskje. Vi fant på mye rart, vi ungene. Vi bodde i Synnervika, og både mor og far var på femunds båten, far som skipper og mor i byssa. Når de fór om morgenen og vi skulle være heime for oss sjøl, fikk vi beskjed om hva vi ikke hadde lov til å gjøre! Vi hadde i hvert fall ikke lov til å dra på sjøen, men så fort båten passerte odden utafor Synnervika, så hadde vi sjølsagt “glømt” det vi ikke hadde lov til. Jeg husker, vi hadde sauer, vi hadde både sauer og gris, og så lurte vi slik på om sauer kunne svømme. Så tok vi med oss to – tre i båten og rodde på sjøen. Da vi kom ut på, slapp vi dem uti. Sauen kunne svømme! Vi var seks søsken – som det ikke alltid var så godt å holde styr på.

Bildet av meg og Blåbåten må være tatt en kald vårdag. Jeg er godt kledd med ei gammel skinnjakke, topplue og vendmølsbukse. Vi pleide å ro opp i vika her om våren og fiske, så fort isen

hadde gått. Vi fikk gjedde, mye harr og aure oppe i Orvika. Isen gikk tidlig der, for det var strøm fra Orvikkbekken som kommer ned, og likeens kommer det en bekk fra Langssjøen. Vi fiska sent på høsten òg. Da var det nok mye 'naglbit'. Det var matauk. Vi fiska ikke for salg, men til eget bruk. Vi voks nærmest opp på sik. "Sik og potet og møsmør på kaka", som vi sa.

Vi bodde i funksjonærboligen i Synnervika, da vi var små. Mor og far kom dit i 1955, og bodde der til de bygde hus i 1973. I flere år hadde vi verken innlagt vatn eller strøm. Det var ei grønn slaskpumpe på kjøkkenet, og så hadde vi parafinlamper. Strømmen kom vel i 1965. Jeg husker ennå lørdagsvasken av ungeskokken heime, i en stamp på kjøkkengolv. Én etter én ble skura, og så var det opp av stampen, og oppi med neste. Vi dusja ikke hver dag da!

Det var langt til nærmeste nabo. Det var enda lengre til skolen i Hådalen, og vi ungene bodde på internatet fra vi var 7 år. Det gikk ingen skolebuss, men lørdagen gikk det buss så vi kunne komme oss heim. Som regel rente vi nå på ski, bortimot to og ei halv mil. Det var nok verre for foreldregenerasjonen vår. Da ble ungene innlosjert 'borti gårdom', fikk med seg ei kasse med mat heimefra og måtte ordne resten sjøl. Far, som er fra Femundshytta, gikk det første året på skolen på Narbuvoll. Jeg husker han fortalte at den første dagen de møtte opp på skolen, fikk han spørsmålet av læreren: "Du Kresten, ke tru' du en bruke all bjørka rundt skolen her te?" Nei, det kunne ikke far svare på. "Den bruke' vi å lage ris tå og bruke på ungan når dem itte kan leksan sine." Det var grei beskjed fra første dag. Det var bare å henge i og lære salmeversa, ja.

Blåbåten er ikke mer. Den ble brent opp til slutt. Oskar Haugen hadde bygd den. Det er Oskar Haugen som er opphavet til den båten som i dag kalles for "Elgåbåten". Oskar Haugen bygde større båter òg. Båten som ligger ved Femundshytta, Nordstjernen, den var Oskar Haugen med og bygde. Den båten tar nå vel en 15 personer. Det ble bygd flere båter av denne typen, og de var annerledes bygd. De hadde innabords motor." (Atle Fæmundshytten f, 1958).

60

60. Fæmund II i vinteropplag i Synnervika.

61. Atle Fæmundshytten i Blåbåten som Oskar Haugen på Haugen hadde bygd, og som var den første båten kapteinfamilien i Synnervika skaffa seg.

61

62

62. Ved Røa var det inga brygge før 1981, og folk som skulle i land måtte ros.

RØA

Røosen er et av stoppestedene til femunds båten. Elva Røa kommer fra den store innsjøen Roasten, og her renner den ut i Femunden. Hele Røa-vassdraget er kjent for gode fiskemuligheter, og her har det i alle år vært stor tilstrømming av fiskere. Flere merka stier går innover i marka. En times marsj oppover langs Røa ligger Røvollen, opprinnelig seter under Langen søndre i Hådalen. Der har Den Norske Turistforening ei sjøbetjent hytte. Røosen er en av innfallsporene til Femundsmarka nasjonalpark, og til landskapsvernområdet i lia mot Femunden. Langs Røsanda, og innafor landskapsvernområdet, er det funnet ei rekke steinalderboplasser, og både her, like på sørsida av Røa, og flere steder ellers i marka er det godt synlige spor etter dyregraver.

Antall markatravere økte fra år til år, og Røosen utvikla seg etter hvert til å bli et av dampskipsselskapets største anløpssteder. Paradoksalt nok var dette det eneste anløpsstedet der det lenge ikke var brygge. De som skulle i land eller ombord, måtte fraktes i lettboat. Dette var tungvint og tidkrevende, og en stri jobb for roerne når været var dårlig. Ofte måtte robåten i land både på sørsida og på nordsida av Røa. Elva, som for øvrig danner grensa mellom Røros og Engerdal kommune, og mellom Sør-Trøndelag og Hedmark fylke, kan nemlig ikke krysses hvor som helst! Elva er rett og slett umulig å komme over, og lenge var det inga bru.

Ved Røa var det svært vanskelig å få i stand ei brygge. Elva har i tidas løp lagt opp store sand- og grusbanker langt utafor osen, slik at sjøen ble for grunn til at båten kunne gå inn. Dessuten ville ei brygge være svært utsatt for isgang. Problemet måtte imidlertid løses, og våren 1981 sto brygga ved Røosen ferdig.

Navnet Stor-Hans dukker ofte opp når folk snakker om gamledager i Femundsmarka. Her levde han som eneboer i bortimot et halvt hundre år. Navnet har fortsatt, mer enn 50 år etter at han døde, en egen klang – blant fiskere, jegere og andre friluftsfolk – en klang av villmark, mystikk, myter og sagn. Den gamle seterstua på Røvollen, som ble revet i 1949, brukte Stor-Hans som hovedbase alle de åra han levde i Rødalen. I denne delen av Femundsmarka levde han året rundt, og bodde i forskjellige tømmerbuer og koier. Til sivilisasjonen søkte han sjelden. Det sies at en gang var det 18 år sia han sist hadde vært på Røros. Det var ute i villmarka, i pakt med naturen, han trivdes.

Hit til Rødalen kom sportsfiskerne om sommeren, og mange av dem ble godvenner med eneboeren. Han hjalp til med bæring av proviant og utstyr inn i marka og tilbake til Røosen med fiskefangstene. Mange tonn har nok Stor-Hans båret i 'bakmesen' sin. Dette tjente han noen kroner på. I tillegg fikk han betaling for å ha tilsyn med båtene innover i Røavassdraget, og ha ansvaret for at de var i orden til sportsfiskerne kom tilbake til fiskeeldoradoet sitt neste sommer!⁴

Beretning fra Røa

"Vi ble ganske godt samkjørt, jeg og far min, når han kjørte båten og jeg rodde. Den ene visste hva den andre gjorde hele tida. Hvis du hadde 50 turister å ro i land bortmed Røa og 50 stykker som sto på land og skulle ombord – og det hendte – da var du temmelig lang i armene når du var ferdig! Det var inga brygge ved Røa. Femunds båten ble ikke ankra opp, den lå utpå og sirkla mens

den venta på oss som rodde. Det var inga bru over Røa heller den gangen, så en var nødt til å ro først til den ene sida og så til den andre. Det kunne bli mange vendinger. Når robåten var på tur utover igjen mot den store båten, passa far på å legge den slik at den som rodde kom i le og det ble lettere å ro. Dette ble vi ganske flinke til etter hvert. Vi ble nesten aldri stoppa av dårlig vær. De gangene vi måtte gjøre vendereis, tror jeg vi kan telle på ei hand. Vi hadde aldri uhell.

Vi var ute i hardt vær noen ganger, bokstavelig talt. Nordavinden tar godt her på østsida av sjøen, og det kunne være nokså tøft. Far var en flink skipper. Vi kom nok inn til kaia, men en kunne være like vis på om en kom ut igjen, noen ganger. Det er sikkert enda vanskeligere i dag etter at båten fikk overbygget bak. Akterdekket var åpent tidligere. Fæmund II så nå mer ut som en båt òg, den gangen! Det var to master, det første jeg minnes. Båten er mer et vindfang nå enn den var.

Det var livbåtene vi brukte når vi rodde i land ved Røa. Var det mye folk, var vi to som rodde. Søster Unni var litt eldre enn meg, og det var ofte vi to som rodde. Vi tok seks passasjerer pluss bagasje i én båt. Var det dårlig vær, måtte en laste litt mindre. De var gode å ro, livbåtene. Far fikk en gang spørsmål om hvor ofte vi hadde livbåtmanøver på femunds båten. "Det har vi to ganger for dagen, det," var svaret. Mannen ble sikkert imponert over sikkerhetsrutinene. Ved behov kunne vi iallfall låre en livbåt.

Det kunne ta lang tid ute ved Røa, når det var mange som skulle av og på. Det var mer fleksible rutetider, den gangen! De som kom kjørende med bussen fra Røros, kom til Synnervika kl 4, mener jeg det var. Så de ikke noe til båten når de kom, var det bare å vente. Jeg husker buss-sjåføren ble med ut på sjøen og tok opp garn mens han venta. Det var ikke så nøye. Vi var ikke særlig stressa. Det måtte iallfall bli slik, før vi kunne bruke opp til halvannen time utmed Røa, og da ble det försinkelser." (Atle Fæmundshytten f. 1958).

FEMUNDSHYTTA

Røros Kopperverk, som ble satt i drift på midten av 1600-tallet, står for den verste raseringa av natur i norgeshistoria. Helt til mot slutten av 1800-tallet, da nye smeltemetoder ble innført, var kopperverket stadig på jakt etter nye skogstrakter for å skaffe tømmer, ved og trekøl. Allerede før 1600-tallet var omme var skogen uthogd i flere mils omkrets rundt gruvene og smeltehytta på Røros. Å få til ei lønnsom utnytting av skogen var ei stor utfordring. Transporten var lang og kostbar. Den måtte skje enten med hest eller okse og med slae om vinteren, eller ved fløting på elvene og sjøene om sommeren.

Ettersom det var både enklere og billigere å frakte malmen fra gruvene dit skogen var enn omvendt, ble det bygd smeltehytter flere steder rundt i distriktet. I tilknytning til disse slo folk seg ned som tømmerhoggere, kølbrennere, røstvedhoggere, hyttarbeidere og bønder. Mange steder hadde det aldri før vært bofaste mennesker.

Mesteparten av skogen i femundstraktene ble lenge brent til køl og henta til smeltehytta på Røros. For å unngå den lange transporten av køl og ved, ble det i 1738 lagt fram planer om å bygge ei smeltehytte ved Femunden. Plassen ble funnet ved Butjønnebekken på vestsida av sjøen. Femundshytta var i drift fra begynnelsen av 1740-åra, og helt til den ble avløst av Drev-

63

64

63. Fæmund II ved Røa. [RMU 17452]

64. Turister som venter på å bli plukka opp av båten ved Røa. 1940. [RMU 17432]

sjøhytta 80–90 år senere. Produktet fra Femundshytta var 'svartkåppår'. 'Svartkåppåren' ble frakta til Røros, og det siste leddet i smelteprosessen, 'garinga', foregikk der. Den dag i dag er det på Femundshytta tydelige spor etter slagghauger, rester av vandrøstmurer og hustufter.

Femundsåtene hadde sine forgjengere alt på 1700-tallet. Da gikk den første prammen i rute på Femunden. Den ble brukt til frakting av trekøl til en lagringsplass i Synnervika. Derfra ble køla kjørt med hest framover Hådalen til smeltehytta på Røros. Etter at Femundshytta kom i drift, ble prammen tatt i bruk til transport av malm fra Storwartz og Nordgruvefeltet. Fra opplastingsplassen i Nordvika, i nordenden av sjøen, ble malmen 'seilt' over til Femundshytta.

Ei skatteliste fra 1762 nevner alle personer over 12 år som bor ved Femundshytta – i alt 29 personer fordelt på 10 husstander. Folketellinga fra 1801 tar med alle som bor ved hytta – 66 personer som har tilknytning til 11 gardar. I alt er 15 personer nevnt som hyttarbeidere. De gamle lønningslistene forteller at både hyttarbeiderne og de andre oppsitterne tok på seg arbeid som å skuffe snø av kølhaugen, drive med kølbrenning og kølkjøring, lasting og lossing av prammene, kjøring av malm fra brygga til malmplassen m.m.

Drifta ved Femundshytta tok slutt for godt like etter 1820, og de som bodde der måtte se seg om etter anna livberging. De fleste av hyttarbeiderne fikk arbeid ved den nye hytta på Drevsjø som ble satt i drift i 1817. Ganske snart var Femundshytta så godt som avfolka. I mer enn hundre år har det på Femundshytta vært en eneste bebodd gard. I dag er det Milda og Klas Femundshytten som er brukere der.

65. Ovafor garden har ungene på Femundshytta bygd en liten 'by' av sten – ei lang gate med hus på hver side, ei kjerke og en kjerkegard – et mini-Røros kanskje?

Den enslige garden ved Hyttbekken ligger der velstelt og pen et lite stykke opp fra sjøen. Det så nok annerledes ut den gangen smeltehytta til kopperverket var i drift. Et helt lite samfunn grodde opp omkring hytta. Flere generasjoner levde i en natur som ble mer og mer ugjestmild etter hvert som skadehogst og svovelrøk ødela både jordlappene og skogen.

Sjøen har langt opp mot vår tid vært atkomstveien, sommer som vinter. På Femundshytta var de prisgitt femunds båten, veiløst som det var. Det meste av det de trengte kom med båten, og det måtte skje før det ble vinter og isen la seg. Den gangen det ikke var brygge, måtte de ro ut til båten når de skulle hente noe, eller noe skulle sendes. Om sommeren var det båten, om vinteren var det stor trafikk på isen av lasskjøreme som kjørte med hest og slae.

Veien fra Jonasvollen lot vente på seg. Den var først ferdig i 1998, 44 år etter at de på Femundshytta sendte den første søknaden om offentlige støtte. Strøm fikk de i 1978. Og nå er gameltida over. Turistene har tatt over. Det er ikke lenger dyra i fjøset, og fisk og vilt som er næringsgrunnlaget. Snøskuteren, strømmen og bilveien har gjort livet lettere å leve.

Beretning om Femundshytta

“Rundt selve Fæmundshytten gløder det hist og her av noe dystert lokkende i slaggdungen og smeltegropene. Uutvunnet kobber. Kåppårverkets høye partcipanter, som Falkberget kaller dem, drev en filial på denne vollen, Københavneraristokratiet til adspredelse og arbeiderne til nød og tidlig død. Steinsetningen rundt hustuftene drømmer i gresset – og drømmen smitter. Litt ruskevær og temperaturfall, og du ser gesellene komme stupende ut av århundrers mørke, gamp og okse, malmsleder, vedlass – alt sammen til et wagnersk crescendo fra nordosten som hiver seg ned vidda og peiser rundt novene.

De nære og håndgripelige restene av et utdødd samfunn gir ensomheten en ekstra dimensjon, en dybde den ikke ville hatt uten disse ruinene. Baklengs reise i tid og rom. [...] Og som et sel-somt apropos kan anføres at dagens industri her oppe også har noe med forgjengeligheten å gjøre – jeg tenker på all mosen som plukkes og sendes til kransebinderiene. En trygg og stabil næring, hevet over lunefulle konjunkturer.

Spør De meg om ikke de fastboende har tatt farve av all denne omgang med død og forgangenhet, så sier jeg at nei, det har de ikke. Hvis det da ikke skulle ha noe å gjøre med det ustanselige smil som står dem i fjeset. – Jeg vet ikke hva som skulle slukke det. Det uttrykker hverken resignasjon eller bitterhet, men ser ut til å være karvet av en hård og selvfølgelig livsskjebne, tatt i arv fra gammelt av. De venter ikke at verden skal smile igjen, står der bare og lar seg ikke utgrunne – totempæler i levende live.

Men hva i allverden har fått folk til å klore seg fast her i århundrer? Hvorfor tok de ikke sitt pakk på ryggen og dro over Misteregga ned til menneskene? – En slags halsstarrig lojalitet overfor den fedrene gråstein? Eller rett og slett mangel på – ja, på fantasi, oppdrift, utdrift? ... Det er som det skal være, vi simpelthen bor her. Det er som knausene står og truer: du forlater oss ikke! [...] Her hører du til – håkke som.[...]

Så er det høy, halvklar dag med solgløtt og sønnavind. Sjøen går tung. Gesellene fra Fæmundshytten som var ute og klaget seg under månen i natt, de er gått i jord igjen.” (Terje Stigen. Ei av lokalavisene ca. 1960).

66

66. Fra Femundshytta. I den gamle 'nettørkebu' ble fiskegarn hengt opp til tork rundt åren.

HAUGEN

Haugen ligger på østsida av Femunden, midtveis mellom Synnervika og Elgåa. I likhet med de fleste grender, garder og setrer i Femundsmarka har denne garden òg bakgrunn i Røros Kobberverks virksomhet. Sammen med Grøtådalsetra noen kilometer lenger østover i marka var Haugen opprinnelig seter under Nordre Bakken på Femundshytta.

Jo-Larsa, Jon Larsen Fæmundshytten fra Femundshytta, fikk skjøte på Haugen i 1876, og han var den første fastboende. Gardsbruk lå ikke for han, og rundt århundredskiftet tok han fast bopel på Grøtådalsetra. Han drev mye med jakt og fiske, og det går ennå frasagn om fiskefangstene hans i Kløfthåa og i andre fiskevatn i Øvre Røa.

Særlig kjent er Jo-Larsa som storviltjeger og ikke minst som bjørnejeger. En gang fortelles det at han skjøt en bjørneunge som gikk og åt molter ute på ei myr. Men da kom binna stormende. *“Hadde je itte hatt 'n Varg med meg, hadde det værti mi siste stønn.”* Mens Varg gikk på binna, glefsa og bet etter hasene, og hoppa lynsnart unna når binna slo, fikk Jo-Larsa ladd munnladeren på nytt. *“Men da va' a feru.”*

Jo-Larsa var ram til å bære. Han var tettvokst og kraftig, og var etterspurt av sportsfiskere som ville ha hjelp til å frakte pargaset sitt innover i marka. Jo-Larsa endte sine dager i 1916. Han var alene på fiske ved Kløfthåa, og bua han overnatta i tok fyr og brant ned.¹⁵

Ole Jakobsen ble født på Femundshytta i 1885 og et par år etter at han og Petra fra Sylen gifta seg, overtok de Haugen. Dette er den aller siste utposten mot ødemarka. Garden har alltid vært en viktig innfallsport for fiskere og fotturister som vil inn i de østlige delene av Femundsmarka – til Grøtådalen og Vonsjøen. Garden er fortsatt uten veiforbindelse, og båt er det naturlige framkomstmiddelet. Femunds båten har daglig anløp i turistsesongen.

Marit og Oskar Haugen tok over garden etter hans foreldre, Petra og Ole Haugen, og de drev garden helt til datter deres, Åse, i 1986 flytta heim til Haugen sammen med mann og barn, Svein Bjarne Waldal og døtrene Bente og Monica. Oppsitterne på Haugen har alltid fått utkommet sitt av det naturen kan gi, av jakt, fangst og fiske, av skogen og av gardsdrifta. Fortsatt er det naturen som er livsgrunnlaget, men i dag satses det særlig på turisme. Gardsbruk og dyrehold er det slutt med.

Haugen har lange tradisjoner som turiststed. For lenge sia begynte feriefolket å komme til Haugen, fiskere, jegere og fotturister. De leide seg inn på garden eller på Grøtådalsetra, eller de brukte Haugen som utgangspunkt for turer innover i marka. En stor del av markatrafikken starter på Haugen. Stedet er tilknyttet et godt nett av merka turstier i alle retninger.

I våre dager starter turistsesongen på Haugen når februarsola begynner å få tak, og dagene begynner å bli lengre. Da ligger isfiskerne inne på sjøene og pilker. Etter at snøen går en gang ut i mai, blir det en rolig periode, helt til det blir skikkelig sommer og fotturistene kommer. Om høsten er det bærseong, fugljakt og 'gongsfiske' etter røe og sik. Da blir det noen travle uker før vinteren igjen lukker resten av verden ute noen måneder.

68

67. Petra og Ole Haugen er tilbake på Haugen etter en bytur. 1962.

68. *“Vi fikk brygge her i 1941 – 42. Før da var det inga brygge – ikke som femunds båten kunne bruke. Da rodde de ut til båten. Slik var det lenge flere steder. Røa var det siste anløpsstedet som fikk brygge. Det var i 1981.”*
(Jan Gunnar Haugen).

69

69. Grøtådssetra under Haugen. Setra leies ut til turister.

70. Slåttonn på Haugen. Fra venstre: Jørgen og Oskar Haugen, Anders Mortenson, Milly og Ole Haugen, Daniel Mortenson, Petra og Ole Haugen. Ca. 1930. [RMU 17457]

Beretninger fra Haugen

"Far min, Ole Jakobsen, var tvillingbror til Jakob på Femundshytta. Mor og far fikk kjøpt Haugen og flytta dit noen få år etter at de gifta seg i 1916. At Haugen opprinnelig hadde vært anlagt som seter under en av gardene på Femundshytta, er nesten ikke til å tro, for det fantes ikke beite der, bare noen grønne flekker hist og her. Jeg husker Ole Tørresdal sa at "dem må nå fill bli før- undra de' der kryttyra hass Ola Hava hvis dem fe sjå i' grasstrå." Fra båten kan en ikke se stort anna enn stenurer. Ole Tørresdal var med i tømmerslepinga om våren, og når tømmerbommene ble dratt sakte nordover, hadde han vel god tid til å betrakte landskapet. Far min drev mye med fangst, fanga rype som han dro på Rørosmartnan med og solgte. Og så fisk da, når sjøene inn- over i Grøtådalen gikk opp.

Vi på Haugen, som de fleste andre, hadde vel ingen penger, kan jeg tro, og alle måtte være med og bidra til økonomien. Vi levde av det som naturen ga. Om sommeren var vi ungene med og plukka molte. Bæra ble sendt til kjøpmann Holden på Røros som nedbetaling av gjeld. Sjøl fikk vi ungene en femkroning hver for molteplukkinga, husker jeg. I gode år kunne det bli mange kilo molte som ble sendt til Synnervika med båten.

Jeg husker at som guttunger, de var vel 14–15 år gamle, ble bror min Oskar og han Litj-Jakob på Femundshytta, en gang sendt i vei inn på fjellet for å fiske. De la ut garn og fikk så mye fisk at det ikke ble plass til hele fangsten i buttene. Resten hadde de i strisekker. De hadde fått klar beskjed om å være heime så tidlig dagen etter at de rakk å sende fisken med femunds båten på tur nordover. Etter at de hadde fått ordna med fisken og hengt opp garna til tork, la de i vei over fjellet. Det var i hvert fall ei mil. Det var stekende varmt, men det kunne de ikke kjenne på. De måtte bare gå så fort de kunne for å rekke båten. Det var viktig å få fisken til Røros helt fersk, for da fikk de solgt den.

70

Sjøl om vi bodde veiløst og langt av lei, tenkte vi vel ikke på hva som kunne skje, om noen ble sjuke eller på anna vis måtte ha hjelp, i hvert fall gjorde ikke jeg det. Vi var seks søsken. Jordmora, Tina Buviken, bodde på andre sida av sjøen, og det var ikke alltid hun rakk fram. Det var nå far min som tok imot den yngste av oss.” (Milly Haugen f. 1923).

“Det var vel mest jeg, Oskar, Milly og Helge av oss søsknene som var heime på Haugen. Det var en stor familie. Det var mange gjøremål. Jeg opplevde Haugen før det ble lett vint med strøm, påhengsmotor og snøskuter. Oskar hadde en snøbil først, før snøskuterene. Var det Skanckekarene på Røros som bygde den, mon tro? Det var en litt skummel farkost, for han var så ustø, men å kjøre på sjøen var greit.

Gris hadde vi sjelden på Haugen. Det var ku, gjet og hest vi hadde. Og hesten, den måtte vi sende bort om sommeren. Det fantes omtrent ikke beite, og det var ikke bruk for hesten om sommeren heller, for vi hadde ikke slåmaskin. Vi slo alt for hand – med ljà – helt til vi fikk tohjulstraktoren. På 50-tallet, tenker jeg det var.

Vi reiste bort i Tufsingdalsjønnan og slo starrgras, satte det i hesjer og kjørte det heim på vinteren. Vi brukte båt der det var mye vatn og slo fra båten. Vi hadde en slått på Femundshytta òg. Det var det beste jordstykket vi hadde. Tohjulstraktoren hadde vi med i en robåt, husker jeg, den sto på to planker. Så var vi på Starrhåen og slo, og inne ved setra i Grøtdalen.

Det var dyr på Haugen nesten helt til mor ble borte. Det var mor og far som lå på setra, men vi var der mye vi andre òg. Det var jeg som var kløvhesten og 'bar fram att gjetostan'. Du skulle ha sett alt det jeg har båret på ryggen fra Grøtdalssetra. Oskar bar vel enda mer. Jeg tror det var i 1960 jeg plukka 24 helkvarter med molte og bar hver dunk ei mil i gjennomsnitt, kanskje ei og ei halv mil, i løpet av en måned. I et kvarter var det 27 kilo med molte, og så veide kvarteret noen kilo. Osten solgte vi til turistene, vet jeg, molta ble sendt med båten og gikk til Røros.

Under krigen var vi nesten nord til Synnervika om høsten og la ut garna der. Svukuriset, Jonasvollen, Femundshytta og Haugen – vi slo oss sammen to og to – fiska og fikk så vanvittig store fangster. Vi salta ned fisken i store tretønner for å ha til vinters eller, hvis det hadde blitt kaldt, kunne vi fryse den ned. Men ble det godvær, tinte den opp igjen, og det var ikke bra. Salting var det beste alternativet. Den salte fisken ble rak når den hadde stått ei tid. Vi åt fisk hver dag omtrent.

Femundshytta hadde seter på Kuvola, og de var de nærmeste naboene våre om sommeren. Dit gikk vi mye om søndagene og kasta kil. Så var det deres tur neste gang å komme ned på Haugen til oss. Søndagene var så trivelige. Da tok vi oss fri fra arbeidet.

Etter at Oskar fikk i stand verkstedet sitt, var jeg med han og bygde båter i to vintre. Da bygde vi båten som ble modellen for Femunds båten. Den har fått en helt annen fasong nå. Oskar lærte å bygge båter av Johan Ryvang i Sylen. Johan Ryvang bygde gitarer, laga møbler, snekra kjøkkeninnredninger, bygde båter – alt mulig. Han var veldig flink. Oskar fikk nok noe derifra, han, tipper jeg.” (Ole Haugen f. 1926).

71

71. Den 20. september 1978 fikk Haugen og Femundshytta elektrisk strøm. Kabeltrommelen ble kjørt til Haugen med traktor på tømmerveien om vinteren. Ei vindstille natt sommeren etter dro de kabelen sakte tvers over sjøen. Mange båter og mange mann var med. De passa på at kabelen ikke sank til botnes før den var framme på Femundshytta. Der ble den kopla til lyslinja fra Jonasvollen. På bildet ser vi i rekka foran fra venstre: ukjent, Odd Rønning, Rolf Andersen, Odd Helge Nesheim, Olav Riseth, Kjell Magne Svendsen, Ove Åsen, Morten Svendsen og Svein Bjarne Walddal. I rekka bak fra venstre: Oskar Haugen, ukjent, ukjent og Knut Svendsen. [RMU 17449]

72

72. Karene på Haugen er på tur over Femunden med måssåkasser.

73. På Jonasvollen tok de imot måsså fra måssåplukkere rundt hele Femunden. Kassene ble sendt med femundsbaåten rundt hele Femunden. Kassene ble sendt med femundsbaåten til Synnervika, og videre derfra til Røros der de ble lasta på jernbanevogner og sendt til Oslo. Mesteparten ble levert til kransbinderier i Tyskland. Ombord på Fæmund II ser vi kaptein Thomas Nyland oppe ved styrehuset og Johanna Nyland står på dekket og lener seg mot rekka. 1963.

JONASVOLLEN

Jonasvollen var òg opprinnelig seter under en av gardene på Femundshytta. I 1795 kjøpte Mikkel Jonsen vollen av far sin, Jon Pedersen for 15 daler, og bosatte seg der fast. I 1902 utvandra folket til Amerika. Da ble garden solgt til Sven Olsson. Sønnen Ole Melchior Svendsen og kona hans, Dagmar Kristine fra Storsäteren, ble neste brukere. I neste omgang var det Borghild og Knut Svendsen som tok over. I dag er det oldebarnet til Sven Olsson, Kjell Magne Svendsen, som er gardbruker – og turistvert, for det er turisme som etter hvert har blitt den viktigste inntektskilda.

For de fleste femundsingene har inntekta fra garden aldri vært så god at de kunne greie seg bare med den. På Jonasvollen, som på de andre gardene rundt sjøen, drev de på tradisjonell måte med ku, gjet, sau og hest. I tillegg hadde karene jobb i skogen om vinteren og i fløtinga om våren. Mange femundsinger satsa på turisme som ei ny næring da arbeidsplassene i jordbruket og i skogen etter hvert ble færre. Slik ble det også på Jonasvollen. I 1978 var det slutt på mjølking og krøtterstell. Da bygde de det nye fjøset, og satsa på sauehold. Nå var de kvitt dyra om sommeren, og da ble det enklere å ta seg av turistene. Noen hadde leid seg inn og bodd i Gammelstua før det òg, men ei skikkelig næring ble turisme først da de fikk satt opp noen utleiehytter, bygd sanitæranlegg og lagt alt bedre til rette. Turistene skaffer familien et rimelig bra utkomme, og de synes de har fått det til bra. Og femundsbaåten er viktig! *“Det var ikke bare i gamle dager vi var avhengige av femundsbaåten,”* mener Knut Svendsen. *“Nei, baåten må gå, den. Vi har 2 anløp om dagen, et på turen sørover og på turen nordover igjen. Hver dag er det folk som går av og på her på Jonasvollen. Baåten må vi ha, ja.”*

Jonasvollen ligger midt i det fineste måssålandet, grå-kvite fjell så langt en ser. På vestsida av Femunden, der det ikke har vært renbeite, står kvitkrullen djup og fin, velegna til å lage deko-

73

rasjoner av. Alt før krigen hører en om folk som lå i fjellet om høsten og plukka måsså til kranser og dekorasjoner. I mange år var måssåsanking ei svært viktig attåtning for folk rundt Femunden. I hvert fall så sent som til rundt 1970 var måssåsanking noe svært mange tjente penger på.

Ole Melchior Svendsen på Jonasvollen drev lenge som oppkjøper av måsså, og han hadde leverandører rundt hele sjøen. Folk frakta måssåkassene til Jonasvollen, der de ble lasta ombord i Fæmund II og sendt til Synnervika. Derfra gikk måssåen med bil til Røros jernbanestasjon. Fra Røros ble den sendt videre med toget. Mottakeren i Oslo solgte måssåen videre til Tyskland. Da måssåtrafikken var som størst, ble det i løpet av én høst sendt 1200–1300 kasser fra Jonasvollen.

I måssåsesongen var det mange som lå på Jonasvollen og pakka måsså, folk fra bygda, ungdom som hadde fri på skolen og andre som hadde noe ledig tid. Alle hadde brukbar fortjeneste. Ole Melchior Svendsen holdt måssåpakkerne med kassebord og kasser. Til garden hørte det ei vassdrevn sag 4 kilometer på andre sida av sjøen, Revlingsaga. Der skar de materialer til måssåkassene om våren, når det var god vassføring i elva.

Beretninger fra Jonasvollen

"I 1922 var det foreldra mine, Dagmar og Melchior Svendsen, som tok over på Jonasvollen. Ved sida av bruket hadde far i alle år arbeid i Statens skoger – på forskjellige steder – på Drevsjø-kanten, i Sorkmarka og ute ved Sømåen. Det var mange kalde vintre de åra, det var dårlige tider og lite å få i oppgjør.

Jeg var med i skogen jeg òg. Jeg begynte det siste året før jeg ble konfirmert, men som 15-årig hogger ble det ikke akkurat noe storoppgjør. Jeg var heldig hvis jeg nådde 50–60 kroner på en 14-dagers oppgave. Det var ingen storevinster på de voksne heller. Det var et stort framskritt da vi fikk motorsag etter krigen. De første motorsagene bar vi i meis på ryggen. De var tunge og klomsete, men vi klarte å felle en 40 kubikk for dagen. Tidligere hadde vi ikke klart mer enn 40–50 på fjorten dager.

Før jul – så lenge det var bar mark – kjørte vi tømmer og la det i store velter på en lunningsplass. Tømmeret ble tatt igjen senere på vinteren når de hadde fått til basveien. Den måtte ises og prepareres mye før en kunne begynne å kjøre skikkelige lass på den. Alt grunnarbeidet på basveien måtte vi gjøre på bar mark. Vi la uti kvistmatter og klappinger, og så fort det kom snø, ble det kjøring.

Far drev i skogen hele vinteren. Hvis det var opphold ei stund fra han var ferdig i skogen til fløtinga begynte, bygde han båter. Den siste han gjorde ligger på Jonasvollen. Den ble brukt som postbåt i mange år på ruta mellom Strømmen i Tufsingdalen og Elgå på den andre sida av sjøen. Det var hogging og kjøring hele vinteren, og så var det fløting om våren. Fløtinga kunne ta lang tid, for den var så væravhengig. Derfor var vi alltid spente på når vi kunne komme i gang med onnearbeidet heime på Jonasvollen.

74

74. Brygga ved Jonasvollen. Fra venstre: Krut Svendsen, Oddbjørg, Tove og Grethe Elgåen, Ole Melchior Svendsen. 1962.

75

MÅSSÅ

“Da jeg var ‘ryss’, pakka vi mye måsså. Måssåen vi plukka på andre sida av sjøen, solgte vi til Ole Melchior Svendsen på Jonasvollen. Han var oppkjøper og jeg lurte på om han hadde leveranser som gikk til Tyskland. Måssåen ble brukt i dekorasjoner. Vi tjente bra på å pakke måsså.” (Jan Gunnar Haugen). [RMU 17462]

75. Måssåtransport på Femunden. Oskar Haugen. [RMU 17460]

76. Jonasvollen. Garden i bakgrunnen. På brygga står fra venstre: Tove, Oddbjørg og Grethe Elgåen. Ole Melchior Svendsen prater med Jacob Elgåen som står og lener seg over rekka på Fæmund II. 1962.

75a

77

77. Familien Svendsen på Jonasvollen fotografert sammen med slektninger som var på besøk. Fra venstre: Ingeborg Svendsen, Erik, Berta og Martin Hedlund, Olav, Ingeborg Lusie, Knut, Mauritz, Dagmar Kristine og Birger Svendsen. Foran: Ole Melchior Svendsen. Bildet er tatt i begynnelsen av 1930-åra.

78. "Da jeg var 'ryss', var det mye trafikk etter sjøen på etterjulsvinteren. Det kunne være 20 – 30 hester i følge. Folk lå på flatseng over alt. I stallbygningen hadde vi plass til våre egne to hester og i 'ferdasstallen' var det 16 spilltau. Kom det flere hester enn vi hadde plass til, måtte vi ty til fjøskjælet og ellers der det var et innsmett. På bildet er det far og jeg som står helt til venstre, Sigvard, bror min, står ved sida av bestemor, og det er bestefar som står og holder hesten." (Mauritz Svendsen).

Far og bestefar var heime fra skogen i juli, august og september – i slåttene og i måssåtakinga, og mens de jakta og drev med fiske. Det det gjaldt om var å skaffe mat til dyr og folk. Når de begynte i skogen igjen om høsten, hadde vi alltid borti en 100 kilo fisk – råkfish og salta fisk – som vi sjøl skulle ha til mat utover vinteren. Fisk, potet, smør og flatbrød var den daglige kosten heime. Men det var bare sik som kom på bordet! Røa og ørreten var det best pris på, og alt ble sendt til kjøpmannen på Røros. Han tok fisk, ryper, kjøtt og bær i betaling for det vi handla på butikken. Det var varebytte det gikk på. Kontanter så vi nesten aldri. Det far og bestefar tjente i skogen rakk til Hypotekbanken – og knapt nok det.

Vinna var ei travel tid. Vi begynte å slå i marka en 3 ukers tid før vi slo graset på jordene heime. Alt var ljåslått, både det vi slo på jordene heime og det vi slo i skogen. Det var i marka vi henta den vesentligste delen av vinterføret. Skoghøyet, som ble satt i stakk, og måssåen ble kjørt heim på vinterføre, som regel i tida rundt jul, for da var far og bestefar – og hestene – heime fra skogen noen uker.

Mor var støtt så snill og blid, og var i sving fra tidlig til sent. Alltid var det noe som måtte gjøres. I min oppvekst var det 12 personer som bodde på Jonasvollen. Vi var 6 søsken, mor og far, bestemor og bestefar, og 2 onkler. Alt som skulle gjøres heime hadde mor ansvaret for – både inne og i fjøset. Hun sto for ungestell og matlaging, hun kinna og ysta, hun bakte alt brødet, sydde, strikka, vaska og lappa. Vi levde fortsatt på det nærmeste i naturalhusholdningens tidsalder. Det vi kjøpte var mjøl, sukker og salt – og parafin til lampene. Uten husdyra hadde det ikke vært mulig å klare seg. Men det krevde mye omtanke og planlegging.

Da vi 'ryssen' begynte på skolen, og ble så store at vi greide å legge ut og ta opp garn, var det vi som sørget for mye av matfisken. Som unger bidro vi til det daglige kostholdet og til familieøkonomien. Vi var hver eneste vinter på Rørosmartnan med flere hundre ryper som vi hadde

78

fanga. Det var forresten ikke bare rype vi fór med. Vi fikk mye gråfugl óg – røy, tiur og orrfugl – og vi fanga hare. Som regel hadde vi med oss noen revskinn og noen ekornskinn som vi skulle prøve å få solgt. Dette var vårt bidrag. Vi fikk 60 øre rypa, så det vi tjente på salget var ikke all verden. Det var iallfall aldri snakk om at vi skulle beholde pengene sjøl. Alt gikk i felleskassa. 'Hypoteken' skulle ha sitt 2 ganger i året, og vi måtte hjelpe til med å samle i hop, så vi hadde de kronene. Den tida plukka vi voldsomt mye molte som vi solgte til kjøpmennene på Røros. Vi klarte oss nesten uten penger. Vi kjøpte sko og klær og slikt, men byttehandel var det det var.

Vi gikk i skolen i Elgåa, 9 kilometer unna, på den andre sida av Femunden. Vi ble innlosjert Bortmed Eriksom. Der hadde vi et stort rom på loftet. Maten hadde vi med oss heimefra – smør, brød, kjøtt og fisk – som vi hadde i ei kiste. Det var ingen som lagde mat til oss, for der vi bodde hadde de et stort fjøs og nok å henge fingrene i som det var. Vi måtte pent klare oss sjøl. Vi var borte 3 uker eller 1 måned i slengen – 3 uker så lenge vi gikk i småskolen, og 1 måned mens vi gikk i storskolen. Spør om vi hadde heimlengsel! Vi satt ved vinduet og kunne så vidt se over sjøen til Jonasvollen. Det var mye gråt, ja.

Jeg var borte noen år, men under krigen var jeg heime igjen på Jonasvollen. Det første krigsåret var det stor trafikk av flyktninger som kom over her og trengte mat og beskyttelse, og hjelp til å komme seg over grensa til Sverige. Det hendte det kom fly over oss når vi var på vei over sjøen. Vi hørte at de kom, og da måtte flyktningene legge seg under ei presenning, og han som rodde måtte gjøre som om han var ute og fiska. Det hendte at de gjorde forsøk på å skyte oss i senk. Om vinteren hendte det at snøspruten sto rundt slaen. Eller når vi gikk på ski. Vi fulgte flyktningene over Femunden og innover på den andre sida så langt det var nødvendig. Senere ble flyktningvirksomheta dirigert lenger sør, over Sømådalen, for kureruta ble lagt over Jonasvollen.

Jeg lå inne ved svenskegrensa og var postkurer for hjemmestyrkene. Over Jonasvollen frakta vi inn krigsmateriell fra Grøtådalen og Sverige. Det var ikke ufarlig, nei. Jeg husker en gang jeg ble visitert på Røros. Jeg hadde både pistoler og handgranater i lomma. Det gikk bra den gangen óg. Men det var ei hard tid. Til slutt fikk jeg beskjed fra Sverige og fra London om at jeg måtte komme meg over grensa. Jeg kunne ikke reise fra mor og far, og la dem være igjen alene, syntes jeg. Jeg hadde ansvar for dem, og måtte få dem over til Sverige, om noe skulle hende. Da det var som mest spent, lå jeg gjømt i skogen sør på egga i 14 dager." ¹⁶ (Mauritz Svendsen f. 1922).

Beretning fra et besøk på Jonasvollen

"Ja, i år er det femtiende jula je ska feire på Jonasvolden, og den andre med elektrisk varme og lys. Det er gammelhusmora på Jonasvolden, Dagmar Kristina som står foran et slikt jubileum. Og her har vi lyst til å føye til at kanskje nettopp denne jula blir en av de siste julefeiringer i ensom fred i Femundsødet. Sivilisasjonens travelhet er iferd med å ete seg innpå. Og da, Dagmar Kristina, da kan du snart komme til å glemme lykkestunder og stemninger du fortalte om, f. eks. hvorledes du følte fred og høgtid, da gammelbessfar fra Tufsingdala, Mikkel Larsa, så lenge han levde, og så sant det var mulig, besøkte dere på Jonasvolden i julehelgene. Og der han med rust i stemmen leste juleevangeliet for dere før julekveldsmaten – og før dere, gammel og ung, tok hverandre i hendene til sang og gang rundt juletreet. Ingen utenforstående forstyrret – ingen radio sjenerte stemningen. Nei, det var jul på Jonasvolden. [...]

79

79. Slåttonn på Jonasvollen. Fra venstre: Ole Melchior, Knut og Dagmar Kristine Svendsen.

79a

79a. Familien Svendsen på Jonasvollen på moltetur i Stor-røstlia 1937. Fra venstre: Sigvard, Ole Melchior, Mauritz, Olav, Dagmar Kristine, Knut, Leif og Ingeborg Svendsen.

Dagmar Kristina, født Martinson på svensk side – i Storsäteren, skal få si noen ord om jubileet. Og som vanlig ved jubilering, tar den gjerne til med historikk [...]

Hennes far var bureiser på Nybo og "brevbårare" på den milelange strekningen Idre – Storsäteren. Slik var Dagmar Kristina vant livet i øde trakter før hun ble gift med Melchior Svendsen på Jonasvolden. Men ikke fullt så øde, føyer hun til, og forteller videre fra barneåra [...]

Som gjeterjente gjennom fire år, hadde hun da hun sluttet å gjete, tjent seg opp ei ku som hun hentet heim til Nybo. Men da Dagmar Kristina giftet seg, solgte far hennes kua, og for pengene kjøpte hun seg symaskin, som hun har den dag i dag. Hemmaku (medgift) fikk hun også med seg. Den ble fulgt til Elgå, hvor dampbåten besørget den over sjøen til Jonasvolden.

Siden den gang har det gått femti somrer og vintrer – femti år som husmor vest for Femund – ja, je ha børre mang'n e tung bøl med mat og husfornødenheter over åsen frå Tufsingdala. Og da vart avstanden på åtte kilometer både lang og tung. Mannen min slet i tømmerkoga og ongan gikk på skule i Elgåen. Dem måtte nestes ut, førr dem losjerte under skulgonga hos 'n Johan Eriksa, og der stelte dem seg maten sjøl.

De nærmeste naboene hadde de i Elgåa og i Tufsingdalen, og så var det Jacob og Olava Femundshytten på Femundshytta. De siste ei drøy mil borte. Slik var det ikke daglig omgang naboene imellom. Men Dagmar Kristina hadde andre besøk – ferdasfolket. ... Hun husker at prisen for nattlosjiet var femten a tyve øre. Og hun glemmer aldri et svar hun fikk da prisen ble lagt på til 25 øre: No koste det snart like mye førr nattlosjiet på Jonasvolda som på et storhottell. Je skjemtes den dagen, sa hun.[...]

Om ikke besøkene var så mange den gangen, har Dagmar Kristina fått det igjen mangfoldig de to – tre siste åra. Turistene har funnet Jonasvolden – både innenlandske og utenlandske. Ungfolka på gården har bygd hytter og delvis lagt om driften med henblikk på turisttrafikk. Det siste etter at Jonasvolden nå har skaffet seg vegforbindelse med Kopparleden. Da vi besøkte Dagmar Kristina senhøstes i år, var det ennå både tyske og franske turister derute – ja, no e det sikkert nok folk her, sa Dagmar Kristina da, og føyde til – men je synes det er artut og, førr de første ti-åra je va her, så savna je omgang og nåen å snakke med. [...]" (Oddleif Lie: Gammel og moderne tid møtes på Jonasvolden. Ei av lokalavisene ca. 1964).

REVLINGEN

Revlingen ligger på østsida av sjøen. 4 kilometer fra brygga, under 1410 meter høge Storsvuku, ligger de to Svukuriset-gardene. Svukuriset søndre eies i dag av Den Norske Turistforening, og turisthytta er et sentrum for turistforeningas rutenett på østsida av Femunden. Herfra går merka ruter til Elgåa, Sylen, Valdalen og Femundsenden. Østover går ei rute til Skedbrostugan i Sverige med tilknytning til Den Svenske Turistforenings rutenett. Nordover går det rute til Røvollen, Ljøsnåvollen, Langen, Marenvollen og videre til Røros. Fra Ljøsnåvollen går det òg ei rute til Vauldalen. Fra Langen er det merka rute til Seter i Tufsingdalen.

Svukuriset var, i likhet med de fleste andre gardene rundt Femunden, en gang seter under en av gardene på Femundshytta. Setra ble delt mellom to brødre som slo seg ned her som fastboende bønder. I traktene rundt Femunden finner vi Norges sørligste renbeitedistrikt, og ei tid ble Svukuriset søndre eid av samene Daniel Mortensson, en samenes talsmann som er kjent for sin store innsats for å bevare den gamle samekulturen. Blant anna redigerte han ei tid den samiske avisa Warren Sardne som ble utgitt på Røros.

Rendrifta går langt tilbake i historia, og er nok eldre enn anna fast bosetting i Femundsmarka. Området ved Flenskampan og Stenfjellet ble av samene betegna som Skandinavia's beste vinterbeiteland for ren. Rester etter koier og boplasser viser at samene har hatt tilhold i hele området. Bondebefolkningen og Røros Kobberverk forsynte seg mange steder grådig på samenes enemerker. Det fortelles at en kald vinterdag sto en same på toppen av Knappåsen og hauka: "Dokk må iij' rese med veda åt finnom."¹⁷ Da hadde Røros Kobberverk nådd langt ut i Femundsmarka med skogsdriftene sine.

Beretning fra Svukuriset

"Femundsbåten frakter turistene, både de som kommer fra Røros og de som kommer sørfra, lett-vint og greit helt inn i Femundsmarka. Sjølve båtturen tror jeg nok at mange synes er en attraksjon i seg sjøl. Jeg var vertinne på Svukuriset i mange år; det hadde nok vært et problem å få inn matvarer og ting vi trengte om det ikke hadde vært for båten om sommeren. Det er en fin tur å gå til Elgåa, og det hendte at jeg gikk de 8 kilometrene dit, ordna med posten og kjøpte det vi trengte, og så fulgte jeg båten nordover igjen. Hadde jeg ikke for mye å bære, gikk jeg ofte fra Revlingen og opp til Svukuriset. Vi hadde bilvei fra brygga." (Milly Haugen f. 1922).

80

80. Kjøkkenet på Svukuriset. Milly Haugen var vertinne på turishytta i mange år.

81. Turisthytta på Svukuriset er sentrum for Den Norske Turistforenings rutenett på østsida av Femunden. Herfra går det merke stier i flere retninger; blant anna med tilknytning til Den Svenske Turistforenings rutenett.

81

82

83

82. Fæmund II ved brygga i Elgåa. I bakgrunnen ser vi de to Båttø-gardene. [RMU 17453]

83. Fæmund II ved brygga i Elgåa. Pakkhuset til venstre ble overtatt av Femund Fiskerlag A/L da de starta fiskemottaket i 1980. Fiskeforedlingsbedrifta har fortsatt tilhold på brygga. [RMU 17480]

ELGÅA

I forbindelse med at Røros Kobberverk i 1739 begynte bygginga av ei smeltehytte på vestsida av Femunden, anla verket et sagbruk på den andre sida av sjøen, i bekken nord for Elgåvika, for å skaffe materialer til den nye hytta. Tre sagarbeidere var de første som slo seg ned i Elgåa. Tidligere var det noen rendøler fra Unsetgrenda som hadde hatt ei fiskebu der.

Grenseforholda øst for Femunden var lenge svært uklare. Ved freden i Brømsebro i 1645 måtte Norge avstå Jämtland og Härjedalen til Sverige, mens Idre og Särna som hørte til Akershus stift, ikke var nevnt i fredsslutningen. Kopperverkets behov for trevirke hadde lenge vært årsak til politiske stridigheter, grensetvister og reguleringer. Det kan derfor tenkes at bygginga av saga på østsida av Femunden var et taktisk trekk for å sikre skogene for Norge og dermed for kopperverket.¹⁸

Ved overenskomsten i Strømstad i 1751 endte det med at riksgrensa, som tidligere delte Femunden på langs, ble flytta slik at kopperverket fikk tilgang til de store skogene på østsida av Femunden. Samme året bosatte de første nybyggerne seg i Sorken, og litt senere hører en om at noen har slått seg ned både ved Femundsenden, på Drevsjømoen, Kvilten og Lillebo, og i Sørjoten, alle på grunn som svenskene hadde krevd ved forhandlingene under grensereguleringa. I 1762 blir det nevnt at tre familier bor ved Elgåa.

I de øde traktene rundt Femunden har aldri beboerne skilt så nøye mellom det som er svensk og det som er norsk, og gjør det vel knapt den dag i dag. Det fortelles for eksempel om samegubben Jo Persa fra Idre som i herredsretten flere ti-år etter 1751, skulle svare for at rensdyra hans hadde beita på norsk område. Han forsvarte seg med at *"gränsen går på fel ställe"*¹⁹.

Med åra vokste det fram et karrig jordbruk ved Elgåa. Ved sida av gardsdrifta drev folk i skogen. Om alle bruka i Elgåa heter det for eksempel i folketellinga av 1801 at de *"gjør Brug til Femund Hytte"*. Kølbrenning og kølkjøring var det vesentligste næringsgrunnlaget. Helt fram til våre dager har arbeidet i skogen, hogging og tømmerkjøring, sagbruksdrift og fløting, vært den viktigste inntektskilda for elgåingene.

Elgåa ligger midtveis mellom Synnervika og Femundsenden. Fra gammalt av gikk det en skarve kløv- og ridevei innover Elgådalen, over fjellet til de nærmeste svenske grensebygdene, Storsäteren, Grøvelsjøen, Idre og Särna, og vidare til bygdene sørover i Dalarna. Etter hvert fikk denne veien riktignok status som kjørevei. Direkte veiforbindelse sørover og med det norske veinettet hadde ikke Elgåa før i 1953. Det skjedde etter at en høststorm i 1949 raserte skogen i området, og veien til Femundsenden ble bygd for å få ut vindfallet.

Elgåa er den største av grendene rundt Femunden, og i dag har bygdesamfunnet blant anna skole, kjerke, samfunnshus, butikk, flere turistanlegg, restaurant, fiskemottak, og brygge med daglig anløp av femunds båten i sommersesongen. Etter at det ble slutt på at skogen og jorda skaffa arbeidsplassene, er mange redde for utflytting og nedlegging. Barnetallet har for eksempel i de senere åra blitt så lite at skolen har stått i fare for å bli stengt.

Femunden er en fiskerik sjø, og har bestandig vært et viktig spiskammer for oppsitterne rundt sjøen. Lenge før det ble fast bosetting, nytta folk fiskerikdommen. Både rendøler, tynsetinger og tolginger hadde fiskeplasser ved sjøen, og særlig i 'gongstida' om høsten blir det tatt mye fisk – sik og røe.

For å utnytte de store mengdene av sik i sjøen, ble Femund Fiskerlag A/L starta høsten 1980. Fiskerlaget har mottakerstasjon og foredlingsanlegg i Elgåå. Oppfiska kvantum sik per år utgjør ca 20.000 kilo. Dette er landets eneste innlandsfiskeanlegg hvor fiske, foredling og omsetning foregår i organiserte former. "Det har ikke vært noen voldsom gullgruve for bygda, men det har gått rundt," sier Johan Hallstein Elgåen. "Det har skaffa arbeidsplasser. I dag er det fire årsverk. De som fisker kommer i tillegg. Da vi begynte var det 10–12 karer som fiska. Det har vært vanskelig med rekruttering de siste åra."

Femundsmarka nasjonalparksenter i Elgåå er i 2004 under oppføring, og skal være ferdig til 1. november. Bygget er tegna av Gunnestad AS Sivilarkitekter, Hamar. Senteret skal presentere informasjon om nasjonalparken, om geologi, plante- og dyreliv, friluftsliv, jakt og fangst. En tredel av utstillinga vies sørsamekulturen. I styret for stiftelsen Femundsmarka nasjonalparksenter har Engerdal fjellstyre, Engerdal kommune, Hedmark fylkeskommune, Elgå reinbeitedistrikt og Elgå Vel en representant hver.

Beretninger fra Elgåå

"Smøret ble sendt med båten. Det gikk til Røros og ble levert hos Maja Selboe på Flanderborg. Vi brukte å handle hos Finborud òg, når vi var på Sta'a. Jeg var aldri med og kjørte med hest til Røros. Det var det karene som gjorde.

84

84. og 85. I alle år var brygga i Elgåå et smertens barn for båtselskapet. Den ligger utsatt til for isskruing om våren. Når isen kommer i drift, er det ingen ting som kan stå imot de voldsomme kreftene som er i bevegelse. I 1983 bevilga både Engerdal kommune og Hedmark fylke betydelige beløp slik at ei solid og tidsmessig brygge kunne bygges. I juni 1984 åpna fylkesordføreren i Hedmark, Sverre Fjeld, nybrygga i Elgåå. På bildet sees blant andre fylkesordføreren, skipperen på Fæmund II, Kristen Fæmundshytten, ordføreren i Engerdal kommune, Reidar Åsgård og styremedlem i båtselskapet Jens Finborud. [RMU 17485] [RMU 17484]

85

86

FEMUND FISKERLAG

Femund Fiskerlags fiskemottak ved brygga i Elgåa ble igangsatt i 1980. Fiskerlaget har mottakerstasjon og foredlingsanlegg, og tar imot ca. 20 tonn sik per år. Dette er landets eneste innlandsfiskeanlegg hvor fiske, foredling og omsetning foregår i organiserte former.

“Fiskerlaget kjøpte pakkhuset av båtselskapet, og det var begynnelsen til fiskemottaket bortpå brygga her. Et lite fryseri var starten. Vi ville utnytte fiskeressursen i sjøen.” (Johan Hallstein Elgåen 2004)

86. Elgåa. Johan Hallstein Elgåen har vært ute og henta nattas sikfangst som leveres på fiskemottaket. 2004.

88. Brygga ved Elgåa. 2004.

88

69

89

90

89. Jakob Elgåen fra Søndre Båttstø, 'Frammed Jørnom', på tur utover sjøen. Garden i bakgrunnen.

90. Einar Elgåen sitter utafør husveggen heime på Nordre Båttstø og bøter fiskegarn.

Her på garden hadde vi 6 kyr og noen ungdyr. Og så hadde vi gjet, sau og hest. Hesten var viktigst. Den skulle ha det beste høyet, for den gikk i arbeid, sa karfolka. Jeg vet svigermor syntes ikke det var helt rett at kua og de dyra hun stelte ikke skulle ha like godt før. Men akkurat der var det gubben som bestemte. De kjøpte høy og forresten, høybunter som det var lett vint å ha med seg i skogen. Bunthøyet kom med båten. Den kom full-lastet med høy ut på høstparten.

Jeg ble gift hit til Elgåa i 1951. Det var vanlig den tida at en fikk med seg dyr heimefra når en gifta seg. Jeg fikk med meg ei ku, 'hemku' som vi sa, ei gjet og en sau. De ble sendt med båten fra Jonasvollen, for det var ingen vei hit. Veien var ferdig i 1953. Etter det ble det annerledes med det meste. Det var vel kanskje da det begynte, at det meste forandra seg. Det var alt den gangen en liten butikk her. Peder Røsten fikk alt av varer med femunds båten. Det var ikke så stort vareutvalg til å begynne med, men butikken ble utvida smått om senn, og da ble det sjølsagt så en handla der. Handelen på Røros ble det mindre av. Nå kommer det ingen varer med båten lenger. Nå er det turistene. Og båten er veldig viktig, det vil jeg si, jeg som driver med turister. Båten må vi ha.

I 1950-åra – penger, nei, det tror jeg ikke vi hadde. Jeg skjønner ikke hva vi levde av. Det var vel dyra i fjøset og fisken i sjøen. Jeg tok femten kroner for å sy en kjole, husker jeg, enda jeg satt og sydde på den i mange dager. Vi hadde ikke elektrisitet heller da, bare parafinlamper. Det var akkurat da vi hadde bygd ferdig huset her i 1956 at strømmen kom. Ikke hadde vi innlagt vatn, heller.

Det skjedde store forandringer her på noen år. Nå er det bare to som driver med gardsbruk i Elgåa. Og det er bare en som jobber i skogen. Før var alle skogsarbeidere. Alle hadde alle slags dyr – det måtte vi ha – ku, sau, gjet, og hest. Høner og gris hadde vi òg, for all del.

Vi hadde røroskyr. Røroskua var så nøysom, den var så lita og lett, og klarte å ta seg fram i stenrøsene her. Jeg var så forundra, jeg kom fra Tufsingdalen og var vant til den slette fine graslia der kyrne gikk på beite. Her kunne jeg nesten ikke skjønne hvordan dyra klarte å ta seg fram, så mye sten som det var, og hva hadde de å ete? Det er bare lyng og tørre furumoer. Vi måtte gå langt for å finne gras. Vi fulgte kua over Sagbekken nordpå her, og opp til grasmyrene langt oppe i lia.

I midten av august, når vi var ferdige med slåttene, flytta vi på setra. Der var vi en måneds tid før vi kunne slippe dyra på 'avløen' heime på garden. Vi hadde setra vår noen kilometer utover mot Storbekken. Dit fulgte vi kua etter lia. Så kjørte vi sjøen sjøl med det vi skulle ha med oss. Setra ligger for seg sjøl, omtrent en kilometer opp fra sjøen. Det var ikke så fælt mye beite der heller, men det var da noen røster. Ingen av de andre gardene hadde seter der, de setra i Elgådalen.

Etter at vi slutta å ligge på setra, bygde Statens Skoger skogsbilvei utover, så nå kan vi kjøre bil. Vi leier ut seterhuset til turister om sommeren, og de synes det er så fint å være helt alene uti der. Storbekken og vi var nærmeste naboer. Det går en sti dit fra setra vår. Mange av turistene synes det er så fint å få se alle de gamle, tomme husa utmed Storbekken. Det er verken folk eller dyr der lenger, og ikke en lyd, hvis det ikke går en båt på sjøen, da.

Vi slutta med ku i 1970. Mannen min hadde så dårlig rygg, så han måtte slutte i skogen. Han klarte ikke å hogge mer. Tunge motorsager og barking med barkespade – det gikk ut over skrotten. Vi hadde sauer fortsatt noen år, for de var vi kvitt om sommeren. Det var nok omtrent på

den tida, eller litt senere kanskje, at de fleste rundt her slutta med dyr. Da veien kom, ble det mjølklevering, og da slapp vi å separere og kinne. Svigermor eller jeg dro de tunge mjølkspanna sør på bakken. Ikke hadde vi maskinene de har nå heller, og ikke hadde vi silo. Vi måtte hesje.

Det var ikke vanlig at kvinnfolka var borte på arbeid, og det var ikke stort å finne på heller. Jeg fikk meg deltidsjobb på butikken. Det var da vi hadde svenskehandelen som verst, og det var slik trafikk bortpå butikken. De mente at mannen min skulle omskoleres, men han hadde ikke lyst til å flytte fra Elgåå, og her fantes det da ikke arbeid. Vi ble anbefalt å bruke husa våre til turister, sette opp hytter og begynne med hytteutleie. Det var slik det begynte. Det var knapt én turist her før da, det jeg kan huske. Det var vel noen som gikk forbi og skulle til Svukuriset, men dem så ikke vi følt mye til. I 1970 hadde vi den første utleiehytta ferdig.

I dag er det ikke mer enn seksti personer som bor i bygda her, og det er halvparten så mange som før noen få år sia. Av dem som bor her i dag er det mange pensjonister og enslige, slike som jeg. Da mannen min gikk i skolen, og det var før krigen, da var det 40 skoleunger her. Det var store familier med mange unger. Ungene kom frå Haugen og Svukuriset, Sylen, Femundshytta og Jonasvollen. Nå er det bare 20 unger til sammen i barnehagen og i skolen.

Da fiskerlaget starta opp i 1980, ble det faktisk noen kvinnearbeidsplasser. Noen karer hadde jobb der òg, men mannfolka hadde egentlig nok med å fiske. Det var vi kvinnfolka som tok rede på fisken, og somme dager kunne det komme inn mye fisk. Da var det å henge i. Vi var ikke ferdige før dagen før alt var oppgjort og lagt på kjølerom og fryseri. De fikk mye fisk òg i den tida. Det var bra med fisk og det var mange fiskere. Det var ikke folk fra alle gardene som leverte fisk på fiskerlaget. Fisket måtte legges opp på en annen måte enn den gangen de fiska med landgarn. De som fiska for fiskerlaget måtte skaffe seg flytegarn, og det var ei stor investering for mange.

Det var i tida mellom våronna og slåtten at karene hadde god tid og kunne drive med fiske. I dag er de fleste yngre i fast arbeid, og har det ikke slik. De kan ikke ta seg fri når det er sik å få i sjøen. Og de vil vel heller gjøre andre ting når de har ferie enn å jobbe heime i Elgåå.

Vinna holdt vi på med i flere uker – slo og hesja. Der vi har campingplassen nå, hesja vi gras før, for så lenge vi hadde dyr måtte vi ha fôr. Hos oss hadde vi ei ganske rolig tid mens vi lå på setra. Karene fiska litt matfisk inni fjellet. Det hendte de fikk såpass at de kunne sende en fiskebutt med båten til Røros òg. Slik var det vel på de fleste gardene. Røefisket om høsten var det de tjente penger på. Mye ble solgt som rakfisk. Slik er det nå den dag i dag. De tjener penger på det, de som driver med det.

Før det ble for sent på høsten måtte vi av sted og ta måssåen som kua skulle ha. Å ta måsså måtte alle være med på, kvinnfolka og ungene. Alle var med, må du tro. Mange var og tok deko-rasjonsmåsså òg, men ikke her på garden. Vi tok båten over på den andre sida av sjøen, for der er det fint måssåland. Måssålassa kjørte karene heim med hest og slæe om vinteren – ofte i jule-ferien sin. Hele vinteren var karene i tømmerkogen – helt til det ble fløting – og våronn igjen.”

91

92

91. "Den gamle veirullen som står oppe i skogkanten her? Det ble fine veier når vi kjørte med rullen, fin og fast vei å kjøre på med hest og slæe. Vi brukte rullen og klemte ned snøen der tømmeret skulle legges på isen òg. Hvis det var litt vatn på isen, frøs det. Da ble det en fin velteplass." (Kåre Eggen).

92. " 'Spellflåtåen' ble brukt da de 'spelte' tømmer etter sjøen. 'Brura' kalte de stokkenden som repet ble rulla opp på. Den som ligger borte i skogen her, må være veldig gammel, kanskje hundre år. 'Spellflåtåer' ble brukt på Femunden før femunds båten ble satt inn i tømmer-slepinga." (Kåre Eggen).

93

94

SKOLEN

“Det var mange unger på skolen da jeg gikk der. Et år var vi 43, husker jeg. Vi hadde Kåre Hornseth som lærer. Skolen holdt til i Gammekjerka de første skoleåra mine. Jeg tror det var i 1925 at nyskolen var ferdig. I kjerkebygningen var det skole i første og kjerke i andre etasje.” (Kåre Eggen)

93.–95. 3. klasse Elgå skole 1961–62. 93. Vigdis Husdal Hugubakken, Willy Åsen, [RMU 17479]. 94. Willy Åsen, Målfrid Jensvold, lærer Kåre Hornseth [RMU 17478]. 95. Fra venstre: Målfrid Jensvold, Willy Åsen, Per Terje Eggen, Magnar Riseth, Jan Henry Elgaaen, Kjell Ryvang, Vigdis Husdal Hugubakken. [RMU 17477].

Nr. 5

$$\begin{array}{r} 46 \times 10 \\ \hline 00 \end{array}$$

46

$$\begin{array}{r} 46 \\ \hline 460 \\ \hline \hline \end{array}$$

46

00

400

$$\begin{array}{r} 46 \\ \hline 4600 \\ \hline \hline \end{array}$$

$$460 : 10 = 46$$

95

46

46000

6
46000 : 1000 = 46

96

96. "Lasse hadde en okse som han brukte å kjøre med i tømmerskogen. Han var med en gang vi drev og hogg 'dampbåtved' på Nålodden. Det var Johan Holm, Leif Svendsen og jeg som hogg og han som var med og kjørte. Veden kjørte han ned til sjøen der vi kappet den, kløvde de grovste stokkene, og la veden opp i 'brotta'. Senere henta vi veden med Fæmund II og frakta den nordover til Synnervika." (Kristen Broen). [RMU 17503]

97. Fotografiet er tatt utafør brygga i Buvika. De som er med på bildet er fra venstre: Karen (Kroken) Sønsmør, Lovise (Elgåen) Buviken, Marie (Buviken) Korssjøen, Mikkel Buviken og Bjarne Korssjøen. I bakgrunnen: Kvennvikhøgda. 1930-åra.

HALSTEINSVIKA – NÅLODDEN

Flere steder rundt Femunden hadde de inga brygge og heller ikke anløp av Fæmund II. Mange var helt uten veiforbindelse og var svært avhengige av båten. På vestsida av sjøen, på Nålodden og i Halsteinsvika bodde det to bureiserfamilier noen kilometer fra en annen. Det var Gea og Emanuel Larsson og naboene Olga og Johannes Elgaaen, og ungene deres. Begge steder måtte de ro ut til Fæmund II når de skulle ta båten, eller de skulle hente noe de fikk sendt.

Gea og Emanuel Larsson begynte som bureisere på Nålodden i 1920-åra. Lasse, som han ble kalt, var fra Vestmannland i Sverige og hun var fra 'Frammed Jørnom' i Elgåa. Da de slo seg ned på Nålodden, fikk hun med seg et stabbur og et par kyr heimefra. Det var i det vesle buret de bodde til å begynne med. På det vesle bruket vokste det opp sju unger: De slet med jord og dyr og de drev med fiske i sjøen. Som de fleste andre karfolka i femundsbygdene hadde han arbeidet sitt i skogen om vinteren. På Nålodden var de så snille og blide, sier folk, og sjøl om det var smått, var det ingen som kom ut derfra uten å ha fått traktering. "Det er nog av daga österut, og alle kommer innom Udden," brukte Lasse å si.

På Nålodden er det lenge sia det bodde noen, men bruket i Halsteinsvika der bureiserne begynte i 1937 har blitt en stor og veldreven gard. Hun hadde nok rett Besta i Buvika som sa til de unge: "B'ynn borti Kvennvikåsa, der er det mat åt både folk og dyr." Hun tenkte på fisken i sjøen, på det gode beitelandet, og på at det i liene vokste gras som kunne slås og vinterfø buskaper. Bit for bit ble jorda lagt under ploegen – brutt opp med handmakt, stubbebyter, hakke og spade. Mer enn nok å stri med, og som hun sa Olga Elgaaen: "Jeg merka aldri at det var ensomt her, sjøl om det var veiløst og langt til naboen. Det var for mye å tenke på ellers til det. Jeg var alene med ungene og dyra mest hele vinteren, når Johannes var i skogen på arbeid. Vi hadde bodd her i mer enn 15 år da veien opp til hovedveien ble ferdig. Skulle vi noe sted, var det femunds båten – og om vinteren hestskysst eller ski."

97

SØMÅDALEN OG BUVIKA

Før Engerdalen ble egen kommune i 1911, hørte sjølve Sømådalen med Jot-gardene, Kroken, Langsjøen og noen nyere bruk til Os kommune, mens Buvika, Sømåhaugen og Sømåen hørte til Rendalen. Bosettinga skriver seg fra omkring 1740, men folk hadde drevet fiske og jakt her kanskje i flere hundreår før. Ved Buvika, der femunds båten legger til, har rendølene hatt et helt fiskevær med buer, 'kjell' og båthus, og det er forklaringa på navnet.

Det viktigste næringsgrunnlaget har hele tida vært krøtterhold og fiske i lsteren, Femunden, Langsjøen og Sømåa. Grunnlaget for dyreholdet var lenge utslåttene og måssåfjellet. Det var særlig smørsalg og et slakt i ny og ne som ga kontanter i pungen. Rype- og storfuglfangst drev òg folk med. De hadde som regel fugl på lasset når de tok seg en Røros-tur ut på vinteren. Gardene hadde i eldre tider et relativt stort antall hester og kjøreokser, og det henger sammen med kølkjøringa til smeltehytta på Røros.

Det ble store forandringer i Sømådals-traktene da bygda fikk ega kjerke, skolehus, lærerboli og butikk fra omkring 1930 og utover, og ikke minst etter at de i åra fra midten av århundret fikk veiforbindelse både nordover til Tolga og Os og sørøver til veiene i Engerdalen og Rendalen. I 1961 nådde endelig elektrisiteten dalen.

Beretninger fra Sømådalen og Buvika

"Jeg vokste opp den tida da Sømådalen ennå var uten veiforbindelse. Det var en veistump mellom Buvika og Sømågardene, og en liten bit nordover mot Langsjøvollen, men ellers kom vi ikke noe sted med hjuldoning.

98

98. Da Sømådalen fikk veiforbindelse både sørøver og nordover, slutta båten å gå innom Buvika, men i 1996 ble brygga satt i stand og den 14. juni 1997 ble den åpna med stor festivitas. Noen ganger i løpet av sommersesongen legger Fæmund II igjen turen innom Buvika [RMU 15179]

99. Jostein Larsson var drosjesjåfør i Sømådalen. Her har han kjørt turister fra Kroken til brygga i Buvika. [RMU 17494]

99

102

Røros Automobildrift
Fraktbrev

Mottager: *Hans Berg*

Adresse:

Antall kolly	Godsslag	Vekt kg
<i>1</i>	<i>24</i>	<i>100</i>
Efterkrav <i>775</i>		
Kollid <i>000</i>		

Frakten Kr. *000*

Detales av avsenderen betales av mottageren.

Røros, den *24/2* 19*16*

nr. _____

FRAKTBREV Det er tillatt å sende godser på fraktbrev for en 4 mm bred rød stikk øverst og nedrest.

Mottager: *Hans Berg*

Til: *Røros*

fra: *Sanna Soler*

adresse: *Hans Berg*

Merke	Antall	Pakning og godsstyk	Vekt kg
<i>1</i>	<i>1/4</i>	<i>salt</i>	<i>100</i>

Efterkrav kr. _____

Hamar st. den *12/2-1916*

Reidar Jevanord

Års: _____

Godset betales i fullbetalt i det samme øyeblikket som frakten er betalt. Godset er forbeholdt for senderen.

Frakten er betalt av senderen.

FRAKTBREV Det er tillatt å sende godser på fraktbrev for en 4 mm bred rød stikk øverst og nedrest.

Mottager: _____

Til: _____

fra: _____

adresse: _____

Merke	Antall	Pakning og godsstyk	Vekt kg
<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>

Efterkrav kr. _____

Hamar st. den _____

Reidar Jevanord

Års: _____

Godset betales i fullbetalt i det samme øyeblikket som frakten er betalt. Godset er forbeholdt for senderen.

Frakten er betalt av senderen.

102

TRANSPORT

"I 1965 åpna veien om Isterfossen, og senere på 60-tallet, bygde de ferdig veien over Øversjødalen til Tolga. Jeg husker ikke nøyaktig året, for da var vi alt 'bergan' og hadde hatt vei noen år både nordover og sørover. Og da hadde vi mest ikke bruk for båten lenger heller." (Margit Waldal).

100. På brygga i Buvika står bilen til Martinus Sømåen. Han hadde den første bilen i bygda. Han hadde nå bare en liten veistump på noen få kilometer å kjøre på, fra Buvika og fram til gardene lengst sør i Sømådalen – og en liten avstikker nordover til Langsjøvollen. Han kjørte folk og varer med bilen sin. De sa at Martinus ringte til Skancke på Røros for å få sendt deler til bilen "når det smæla for fælt ti 'n."

101

103

103. Brygga i Buvika.

Femunds båten var viktig på mange vis. Når den la til, var det svart av folk på brygga, for her trefte vi. Det var et sosialt møtested. Melkor Buviken var speditør, og det var han som fortøyde båten, og tok imot varer. Jeg husker ennå digre tønner og fat som han fikk rulla inn på brygga.

Heime hadde vi seter på Tjukkresvollen. Én gang i uka kinna vi smør, og da bar vi smørbutten på ryggen de 4–5 kilometrene ned til Buvika. På alle tre setrene gjorde de det. Båten tok så smøret med til Femundsenden, og derfra ble det frakta vidare med ruta til Rena. Smøret var det viktigste produktet vi hadde. Det var det vi tjente noen kroner på.

Det hendte at vi hadde glømt å trekke opp seterklokka, men vi visste likevel hva klokka var, for når femunds båten nærma seg brygga i Buvika, hørte vi fløyta. Kaptein Nyland var alltid presis.

Sømådalen ligger i Engerdal kommune. Det var langt og veiløst både til kjerke og til kommunale kontorer. Jeg sto konfirmant her i bygda, for i 1937 ble kjerka innvigd. Vi gikk for presten i Engerdalen. Fem konfirmanter var vi det året jeg gikk. Før måtte folk over sjøen til Elgåa når det var barnedåp, konfirmasjon, bryllup eller begravelse – og da før de med femunds båten så lenge den gikk utover høsten.

Da vi endelig fikk vei nordover til Tufsingdalen – i begynnelsen av 1950-åra – var vi ikke lenger avhengige av å få varer sjøveien. Brygga var den gangen i en elendig forfatning – isen hadde vel fart ille med den – og i mange år senere hadde ikke båten anløp i Buvika. Men for noen år sia ble brygga bygd opp igjen. Det var Kjellmark på Rørø som hadde oppdraget. Nå er det igjen båtanløp noen få ganger i løpet av sesongen. Det er vel mest for turistenes del.” (Målfrid Sæther f. Buviken 1935).

“Skulle vi en tur til Rørø eller Os en sjelden gang, måtte vi først gå eller sykle de fem, seks kilometrene heimefra på Haugen til brygga i Buvika. Hadde vi ikke for tungt å bære, tok det en drøy time. Skulle vi til Os, tok vi båten til Jonasvollen, og gikk derfra til Seter i Tufsingdalen. Vi fulgte en kjerrevei fra Jonasvollen til setra deres i Ulvrøsta, men så var det bare en krøttersti vidare. Framme ved Tufsinga, måtte vi rope og få noen til å ro oss over elva. På Seter overnatta vi, og så var det buss vidare dagen etter. På Os ble det ei ny overnatting, og så var det samme veien tilbake. Osturen tok tre dager, den. Da var det faktisk enklere å reise til Rørø. Da tok vi båten til Synnervika og bussen inn på Gata, og da kunne vi rekke heim andre dagen. Vi hadde slektninger og kjente både på Rørø og på Os som vi overnatta hos.

I 1965 åpna veien om Isterfossen, og senere på 60-tallet, bygde de ferdig veien over Øversjødalen til Tolga. Jeg husker ikke nøyaktig året²⁰, for da var vi alt ‘bergan’ og hadde hatt vei noen år både nordover og sørover. Og da hadde vi mest ikke bruk for båten lenger heller.” (Margit Waldal f. Haugen 1926).

“Den første turen jeg hadde med Fæmund II, den husker jeg godt. Jeg var på heimtur fra Vangrøfta sammen med far. Jeg var ti år, og hadde vært barnepike for søskenbarnet mitt om sommeren. Far kom nordover og henta meg, da jeg skulle heim om høsten. Han sykla med meg på bagasjebrettet til stasjonen på Os. På Rørø overnatta vi. Men om ettermiddagen var far i vei og fikk tak i noen kasser med epler som han skulle selge på butikken heime i Sømådalen. Epler var

ikke hverdagskost. Jeg syntes det lukta så vidunderlig. Jeg kjenner det ennå. Dagen etter tok vi bussen fra Sta'a og ut i Synnervika, og fulgte Fæmund II sørover sjøen.

Tore Joten, som ble svigerfar min, var poståpneren i bygda. Vi satt ofte på hestvogna hans når han skulle til Buvika og hente post og varer som kom med båten. Det var 5 kilometer fra Jota til brygga i Buvika. Det var Melkor Buviken som var speditør. Det var han som tok imot tauet når båten kom, og som tok hand om varer og passasjerer. Det var lettvent med båten. Om vinteren, da postmannen gikk på ski eller kjørte med hest, kunne det bli flere uker vi ikke fikk post, i hvert fall i 'føresfälla', som vi sa. Båten gikk lenge ut over høsten. Sist på stanga den seg vei gjennom isen.

Det var far min som begynte med butikk i Sømådalen. Det var i 1929 eller 1930. De ville nordover igjen fra Oslo, i sær far min, tror jeg. Han var fra Dalsbygda og mor var herifra bygda, fra Sømåen. Som unge tok de seg ut i verden, men etter noen år kom de tilbake, og begynte som bureisere. De kjøpte noe jord fra en annen gard, men ellers bygsla de grunn fra Staten.

Handelen foregikk hjemme på garden helt til nybutikken ble bygd i 1959. Bortsett fra en ambulerende butikk, som jeg tror Skancke på Røros drev, var det ingen handelsmann i Sømådalen før far min begynte.

Det ble vel ikke så stor forandring etter at foreldra mine begynte med butikk heller. Det var nok et ganske beskjedent vareutvalg i begynnelsen. Men etter hvert ble det mer; det var alt mellom himmel og jord på butikken, syntes jeg. Det var mye vi ikke hadde, som frukt for eksempel. Jeg tror jeg husker den første appelsinkassa vi fikk, og det var etter at det hadde kommet vei til Os. Kassa kom med en bil, og vi måtte opp grytidlig for å ta imot den. Det var like før jul, og det var sprengkaldt. Vi måtte få kassa inn på kjøkkenet, så appelsinene ikke skulle fryse. Det var heller dårlig med lagringsmuligheter." (Berit Joten f. Berg 1935).

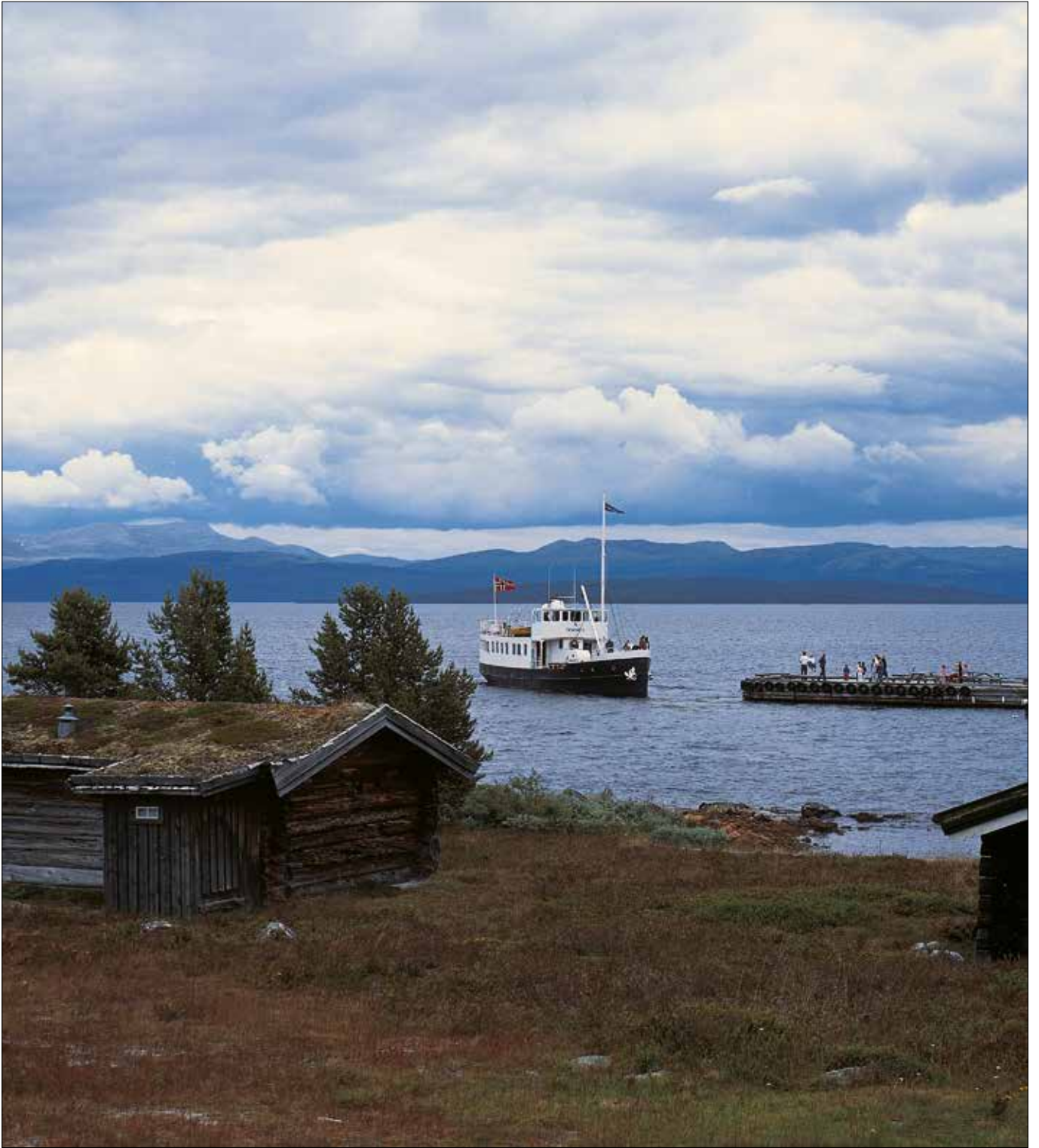
104

104. Sjøen var et viktig spiskammer. Fisk var ofte på spiseseddelen. Om våren ble det fanga mye gjedde. Tørka gjedde ble kokt og spist sammen med graut, rømmegraut om det var helg eller høgtid.

105. Ved Buvika har rendølene hatt faste fiskeplasser i lange tider. De hadde et helt fiskevær her med buer, 'kjell' og naust, og hit dro de årlig på høstfiske.

105

BÅTEN

Tekst og melodi: Svein Arild Johnsgård.
Utgitt på CD "Her er Møa mi", Eadevill

Sitt på bryggen og dingle med føten
Vente på brev ifrå deg
Eit brev om at du skulle kåmmå
– Kjem du, hell lurte du meg?

Je' minnes den natta vi møttes
Munn din va' glovarm og bløt
Det brinn så varmt inni bringen
Je' sjer deg og du e' så søt

Ref.:
No kjem båten
– Sjer du båten kjem seglan frå nord?
Med krøtter og post og ein turist frå by'n
Runde 'n Sollera, har du eit brev åt meg?

Det bruse så gildt under føten
Når tømen blir kasta i land
Han Post-Lars hain rette på lua
– Ta sekken gutt, og gje meg ei hand

Ei pakke åt ungan i Kroken
Ei pakke åt 'n Hans ifrå 'n far
Te slutt kjem eit brev ifrå Røros
– Kjem du så vi kan bli par?

Du skrev at du hadde det vanskelig
Og aldri villa gjør' meg no' vondt
Men no har du fønne ein ainna
Je' skal førtæl deg, at det gjør' vondt

No fær båten
– Sjer du båten hain segle mot nord?
Ta med deg krøtter og post dit du fær
Ta med deg eit hjerte åt ho som je' har kjær

Je' minnes den natta vi møttes
Munn din va' glovarm og bløt
Det brinn så varmt inni bringen
Je' sjer deg og du e' så søt''

107

Båten

108

106. Fæmund II på vei inn mot brygga i Buvika. 2004.

107. Tore Joten var poståpner i Sømådalen. Han møtte opp på brygga når båten kom. På bildet sitter han ved pakkhuset og sorterer posten. Kari Langsjøen og Johan Buviken står og venter. Kari har sikkert hatt et eller anna ærend på båten og har gått fra Langsjøen, over åsen og ned til brygga i Buvika, og passer på å få med seg posten sin heim.
[RMU 17412]

109

109. Lovise Buviken (til venstre) og Tina Kroken var naboer i Buvika. Her er de i fjellet på saueleiting.

"I 35 år var mor, Tina Kroken, jordmor i bygdene rundt Femunden. Distriktet var stort – Sømådalen, Øversjødalen og Tufsingdalen på vestsida av sjøen, Elgåa og helt nord i Sylen på østsida. Mor var født 'Nordpå Setra' i Buvika i 1893, og i Buvika ble hun boende all sin dag. Far, Guren Kroken, døde i spanskesjuken i 1918, og da ble mor sittende alene igjen med to små. Jeg var eldst, bare litt over 2 år.

Guren Gløtvold fra 'Uti Gløtvolen' var ordfører i kommunen. Han eide Fæmund Hotell, og der hadde mor vært tjenestejente. Guren visste godt at mor ikke kunne klare seg alene med to små unger på et småbruk. Det var ingen stønad å få for enslige mødre den tida. "Du Tina," mente han, "du som ennå er ung og som er utrusta med evner, søk deg inn på jordmorskolen." Og slik ble det. Hun så vel at her kunne det være en utvei. Mor dro til Oslo i 1922, og etter et år, kom hun heim og da var hun ferdig jordmor og fikk jobb som distriktsjordmor. Jeg og søster mi bodde hos mormor og morfar i Buvika mens hun var borte, verdens snilleste besteforeldre, Karen og Esten Buviken.

Jeg har ikke tall på alle hun har tatt imot, men det kom til mange unger på hvert eneste rom før. Mor var ofte på farten. I 'føresfälla' om våren og før isen la seg på sjøen om høsten, hendte det at hun var borte flere uker om gangen. Jeg husker hun ble på en gard på andre sida av Femunden i tre uker en vår. Hun måtte pent være der til det gikk an å komme over sjøen igjen. Det var lange avstander og hun måtte ut i all slags vær, til Haugen, Femundshytta, Kvilvangen, Siksjølia. ... Til Svukuriset kom hun for sent en gang, og Olaf Riseth måtte være jordmor sjøl. De hadde seks unger og mor mente visst at nå fikk det være slutt, nå som han hadde sett hvordan en fødsel foregikk.

Jordmora måtte være på plass i god tid, og det kunne hende det gikk noen dager før det ble fødsel. Det var alltid noe å hjelpe til med dit hun kom, hun 'gjorde fjøset', kala og spant, strikka og sydde. Du har sikkert hørt om samene Signe Danielsen som fødte en sønn ute i ei snøfonn inne ved Sylen? Mor var glad i Signe, og sa at "får du flere barn, skal du komme heim til meg." Signe tok henne på ordet. Hun bodde hos oss i tre uker i mars i 1935. Hos samene fikk hun gjerne renskjøtt i oppgjør. Det var vanlig å ta betaling i naturalia – smør, ost, egg eller kanskje litt ull. Vi hadde ikke dyr sjøl. Hun solgte bruket da hun skulle begynne på jordmorskolen. De hadde tre kuer og en hest i Rønningen da far døde.

Mor hadde mange gode stunder, men hun så nok mye som ikke var så bra. Alle hadde det ikke like enkelt. Det skulle noe til å være mor óg. Kvinnfolka hadde mange ganger ingen til å hjelpe seg. De måtte opp igjen like etter fødselen og ta fatt i hus og fjøs.

Sjøl om det kunne være mye uvær, syntes hun det var lettere å være jordmor om vinteren når det gikk an å komme fram med hestskysse eller på ski. Vi hadde ingen hest. Hun måtte ha noen til å kjøre seg, ofte en av naboene, om ikke noen kom og henta henne. Senhøstes når svarte sjøen gikk med kvite bølgetopper, var det ikke morosamt og ut på. Mor var både psykisk og fysisk sterk. Det var nok vi som var igjen heime som var reddest. Det var ofte Sigvard Buviken som skyssa henne. "Ho va' stygg óg den der," hadde han sagt en gang de var ute i styggvær en sen høstkveld. De kom ut i åpen sjø nord for Sollerøya. Der sto vinden rett på og ei bølge slo nesten over båten.

"Det bli' lettvent no, nå' je' ska' slutte", pleide hun å si på sine eldre dager. Det var ingen sak for dem som skulle ta over etter henne, mente hun. Da hadde det blitt både veier og biler, og snart var det nesten ingen som fødte heime lenger heller." (Karen Sønmoer f. Kroken 1916).

STORBEBKEN

“Du vet, det skal mye til å møte verda mer avsides og enstaka enn vi gjorde på Storbekken, sier han sorgmuntert. Vi målte ikke avstander i mil og timer, men i dager og døgn. Men vi tenkte aldri over slikt – verda var slik. Å kjede seg visste vi ikke hva var – jeg vet det ikke ennå. Jeg syntes støtt det skjedde noe [...]

Da ser Jens Storbekken²¹ lasskjørertida for seg. Det var sjølve storpustet som livnet opp på Storbekken-garden: Når hardvinteren var som verst, satt kara fastspekt på lasset, vi måtte bryte dem løs og få dem i hus. Opp til 22 hester kom til Storbekken en enkelt vinterkveld. Vi stappet hester i uthusa og kjørkara inn i stua. Alle var det plass til samme hå lite rommet var. Hos oss overnattet lasskjørere på veg fra Mora til Trondheim – de kom med ljåer, klokker, rokker og kniver og vendte tilbake med sild på lasset.

Jens Storbekken har bygd seg pent hus på Elgåå nå. På veggen henger æresdiplom fra Femund skogforvaltning med takk for 53 års trufast virke. I hans ungdom var vegen til skogs den eneste farbare i vegløsheta: En sekstenåring var det samme som en fullpantet tømmerhogger i min ungdom. Vi lå i alt mulig vi kunne krype under i Gyltingslia. Snøfønnene lå under brisken da vi krøp inn i Ljørkoia på førejulsvinteren – dem lå der da vi var ferdige utpå vårparten. Nyingen berget oss sjøl om vi svidde ene sida og var iskalde på den andre. Men vi var arbeidstrøtte, søvnen kom av seg sjøl. [...]

Husvær var det skralt med i fløtinga også, losjiet var der vi kvelde. Jeg var med og “spelte inn bomma” nord på sanden vi kalte. Den tida var det grovt tømmer fra Femundsmarka, det hendte ‘storkara’ satte seg fast i Litjlangrenna og Storlangrenna²². Det kunne være brysam å få løst slike gubber. [...]

110

111

112

110, 111 og 112. Storbekken ble bygsla av Niels Semundsen i 1835, men bosettinga er eldre. I 1823 blir brukeren oppført som kølleverandør til Femund hytte. Storbekken ligger helt for seg sjøl på østsida av Femunden, ei drøy mil sør for Elgåå. Det har aldri vært vei dit, men om vinteren var det stor trafikk av lasskjørere. Det var en mye besøkt ‘ferdsgard’ på veien mellom bygdene langs svenskegrensa og Røros. På det ene bildet ser vi brødrene Hans og Jens Storbekken som står og sliper ljåen. De og søstera Marie var de siste som bodde der.

113

Jens Storbekken har fiskebu i Grossnesvika. Der har han herjet med garn og storkulter i vellyst og spenning. Et kort tilbakeblikk og kommentaren er slik: – Styggmye fisk i blant, mest røye om høsten. Jeg fylte 60 åttinger en høst, mesteparten gikk til Solør og Hedemarken. Dit kan jeg sende alt jeg orker ennå. [...]” (Dagfinn Grønset. Avisartikkel).

SORKEN

Før Strømstadoverenskomsten i 1751 om riksgrensa mot Sverige var det ingen som bodde fast på østsida av Femunden, unntatt de tre ved Elgåa som Røros Kobberverk hadde beordra dit i 1739 som sagarbeidere for Femundshytta. Det fantes heller ikke oppsittere lenger sør før en kom til sjøve Engerdalen. Samme året som Strømstadoverenskomsten ble avslutta, bygsla Torber Arnesen jord ved Sorken, og 2 år etter Jon Jonsen.

Fra først av var det altså to gardar i Sorkengrenda, Søndre og Nordre Sorken. Omkring 1827 deles Søndre Sorken mellom brødrene Ole og Tobias Torbersen i Søndre og Midtre Sorken. Lenger nord ryddes jord for broren Anders. Denne nye garden kalles da for Nordre Sorken, mens tidligere Nordre blir til Vestre Sorken, for å få skikk på himmelretningene. Her satt nå en fjerde bror, Mikkel. De fire brødrene var alle leilendinger under Røros Kobberverk.

Innover Sorkmarka og videre østover rydda de slåttenger, dyrka opp jorder og setervoller, og fikk etter hvert mye krøtter: Dette ble hovednæringsveien, ved sida av fiske, jakt og fangst – og kølbrenning og kjøring til Røros Kobberverks smeltehytter: Det ser ut til at det var relativ velstand på Sorken i denne tida med naturhusholdning.

Da Røros Kobberverk ble satt i drift i 1644, lå hele distriktet med alle herligheter i kongens allmenning. Brukerne på de nye rydningsplassene ble Statens leilendinger, og måtte betale bygselavgift til Staten. I 1728 kjøpte Røros Kobberverk Statens bygselieidommer i distriktet, og ble besitter av et stort jordegods. Brukerne på bygselieidommene ble fra da av verkets leilendinger: De skrev under på en avtale der de forplikta seg til å forbedre jord og hus etter beste evne, og til å stille seg til verkets disposisjon, blant anna ved å være behjelpelig med kjøring og leveranser – “uden Undskylding, dog for billig Betaling”.

Med jevne mellomrom inspiserte bygselkommissjonen fra Røros Kobberverk alle verkets eiendommer. I en beskrivelse av 1852 står det om Vestre Sorken at “Husa er i god stand – og mange.” Omkring 1870 får Torber og Berit på Vestre Sorken, besøk av en fransk forfatter, Paul de Graillu som er på forskningsferd opp gjennom Dalarna og nord ved Femunden. Han skriver blant anna følgende: “Jeg kom til den fattige Drevsjøhyttgrenda, hvorfra det er veg til Femundsjøen. [...] Landskapet omkring sjøen finner en ikke maken til, hverken i Norge eller Sverige. Strendene er ikke steile. Mange steder er det glissen bar- og furuskog, og grunnen er kledd med fin reinmose. [...] Omtrent 3 engelske mil fra sørenden av sjøen er det en grend på 4 gardar. En gard var brent ned om vinteren før jeg kom der. Der bodde det gammeldagse folk, som kjente lite til verden utenfor. Torber Mikkelsen var stedets kakse, og en fin gammel mann var han. I hans rødlette ansikt vokste grått skjegg. Han hadde knebukser, kvite ullstrømper, dobbeltknappet vest med blanke messingknapper og en rød toppelue. Berit, kona hans, var like godhjer-

113. Bildet er tatt ved Sorksjøen like etter 1900.

tet som mannen, og et troverdig bilde av en gammel matrone. Hennes kvite hår var skjult av en nydelig svart liten lue, typisk for denne del av landet. [...]Torber var en driftig gardbruker, som satte sin ære i å ha alt i god stand. Han hadde 18 kyr, 3 hester og 50 sauer. Han hadde god jord, og hans sommerbeiter var ypperlige.”

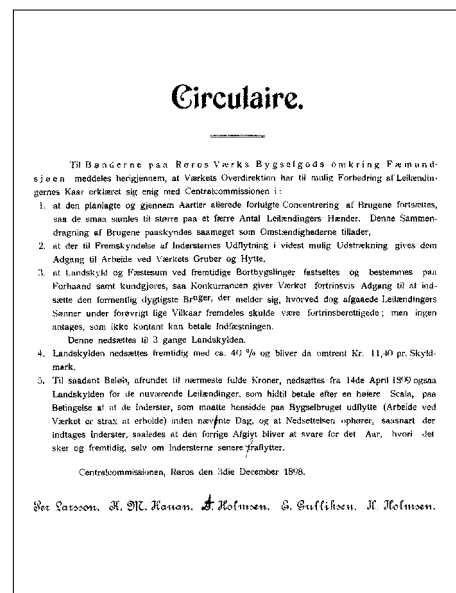
Det var kanskje ingen tilfeldighet at det var “en driftig gardbruker, som satte sin ære i å ha alt i god stand” som var verkets leilending ved Sorken. Det var Røros Kobberverket som hadde bukta og begge endene helt fra de første bosatte seg i grendene rundt Femunden. I et *Circulaire til Bønderne paa Røros Værks Bygsegods* omkring Fæmundsjøen datert 3. desember 1898 står det for eksempel at “Værkets Overdirektion har til mulig Forbedring af Leilændingernes Kaar erklært sig enig med Centralcomissionen i: at Landskyld og Fæstesum ved fremtidige Bortbygslinger fastsettes og bestemmes paa Forhaand samt kundgjøres, saa Konkurransen giver Værket fortrinnsvis Adgang til at indsætte den formentlig dygtigste Bruger, der melder sig, hvorved dog afgaaede Leilændingers Sønner under forøvrigt lige Vilkaar fremdeles skulde være fortrinnsberettigede[...]”.

Etter 1850 begynte verket å selge unna enkelte av bygseleieidommene, og salget økte på 1890-tallet. Likevel hadde verket fremdeles noe av jordegodset i behold da Staten igjen overtok kopperverkets områder. Området ved Sorken ble statseidendom i 1901. De som fremdeles satt på bygsla gård eller setervoll, ble på nytt Statens leilendinger, og noen bygseleieidommer ble ikke innløst før etter år 2000.

Da smeltehytta på Røros på slutten av 1800-tallet tok i bruk nye smeltemetoder, ble det slutt på at bøndene i distriktet kunne livnære seg med kølbrenning og kjøring for kopperverket. Men rundt Femunden var det fortsatt skogen som kom til å bli den viktigste arbeidsplassen for den mannlige befolkningen. Slik var det helt opp mot våre dager – helt til de store skogsmaskinene tok over jobben og gjorde skogsarbeiderne nærmest overflødige.

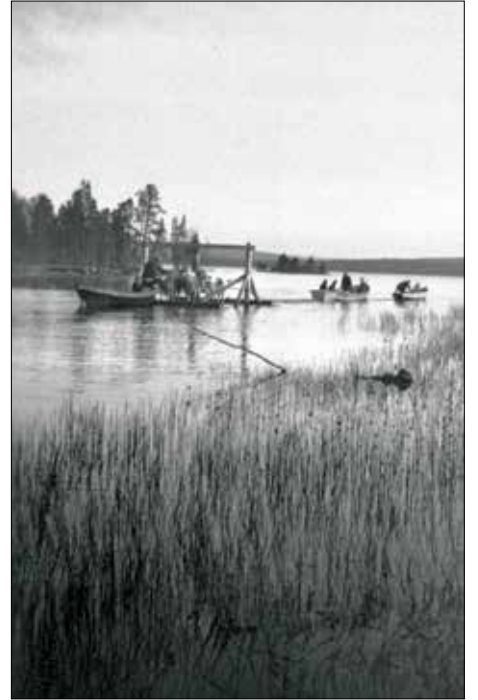
I 1909 skriver eksempelvis Martin Henriksen og Haaken M. Sorken fra Sorken under en kontrakt med Rendalens skogforvaltning om “at fremkjøre inden 1. april 1910 alt hugget tømmer og gjenliggende tømmer samt ophuggen ved i skifte V av Sorkenblinken 1907 [...]” Av vilkåra merker vi oss at “al ved og alt tømmer i den paatagne strækning, skal av os fremkjøres til Fæmundsjøen og oplægges paa anvist sted inden den anførte tid. Tømmer og ved lægges hver for sig og paa underlag samt paa eller saa nær vasdraget, at ingen utvælningsomkostninger paaføres skogforvaltningen.” Ut på vårparten kom de nok, først tømmermålerne, og så Fæmund II til vika ved femundslandet der tømmeret lå klart. I mai eller i juni ble så tømmerbommen slept over sjøen på veien mot papirfabrikkene i Sverige eller sagbruka på Røros.

Brygga ved Sorken som ble bygd i 1915, er det bare rester igjen av. Så lenge grenda var uten veiforbindelse, hadde den anløp av femunds båten, men i mange år nå har båten reist forbi.

114. *Circulaire til Bønderne paa Røros Værks Bygsegods* datert 3. desember 1898.

115

LEILENDINGENE

I 1728 kjøpte Røros Kobberverk opp Statens bygseleiendommer ved Femunden. Brukerne i Sorken ble fra da av kopperverkets leilendinger. De måtte forplikte seg til å være behjelpelige med kjøring og leveranse - "uden Undskyldning, dog for billig Betaling".

I 115. En av gardene i Sork-grenda hadde seter på andre sida av Femunden. For å slippe å gå den lange veien rundt når de skulle buføre, ble dyra tatt ombord på en flåte og frakta over sjøen.

I 116. Helt til ca. 1960 hadde femundsåten anløp i Sorken. I dag er det bare rester igjen av brygga.

I 117. Fæmund II ved brygga i Sorken. Eldre sorkinger vil kjenne igjen mange av de som er med på bildet, blant andre: John Sorkmo, Helga Sorken, Hanna Bentzen Sundberg, Birger Bentzen, Marte Flermoen Petra Bentzen, Harald Flermoen, Birgitte Myhr, Knut Flermoen, Torvald Flermoen, Borghild Bentzen. Ca. 1940

116

118

118. Fæmund Hotell ved Femundsenden. Hotellet har vært i drift sia ca. 1890.

119. Fæmund Hotell. Bildet er tatt ca. 1910.

FEMUNDSENDEN

Femundsenden er, som navnet sier, sjøens sørende, og i dagligtalen sier da også folk ofte Sydenden, særlig når det er snakk om båtanløpet. Fast anløp av Fæmund II hadde Femundsenden helt til i 1964. Men da hadde veinettet blitt så godt utbygd at det ikke var behov for båten i varetransporten lenger. I de senere åra har båten bare hatt noen få turer til Femundsenden i sesongen.

Her, lengst sør i sjøen har Femunden sitt hovedutløp, gjennom Gløta, Istern og Galtsjøen. Når tømmerbommene ble slept over sjøen med Fæmund II, var det herfra tømmeret, 'sulfaten', ble fløtt nedover til papirfabrikkene i Värmland. Og det var her ved Gløta at Røros Kobberverk litt etter midten av 1700-tallet bygde ei demning for å legge forholda til rette for ei ny smeltehytte som var ment å erstatte Femundshytta. Dammen, som heva vassstanden i Femunden med 3 meter, ble verket pålagt å rive, for folk protesterte. I Värmland var de redde for oversvømmelse om dammen skulle sprenges, og rendølene frykta at slåtteland og fiskeplasser skulle bli ødelagt. Deler av dammen ble allikevel spart med tanke på fløtningskanalen som ble planlagt bygd mellom Nordvika og Feragssjøen. Fortsatt er vassstanden 70 cm høyere enn den opprinnelig var.

Turisttrafikken var et interessant satsingsområde alt den gangen båtruta på Femunden kom i gang i 1887. Det ble tidlig gjort framstøt for å markedsføre femundsdistriktet som turistmål, blant anna ble det i 1888 starta ei lokal turistforening for Røros og omegn. I årsberetningen for 1890 står det at hotellet i sørenden av sjøen var satt i drift.

I dag ligger det to turistbedrifter ved Femundsenden, Femundsvika Gjestestue og Femundtunet. Femundtunet har sin bakgrunn i hotellet som ble bygd i sammenheng med at

119

femunds båten begynte å trafikkere Femunden. Hotellet hadde på flere måter nær tilknytning til båtselskapet. Det var de som hadde interesser i rutebåt drifta som òg hadde interesse av at hotellet ble bygd. Brygga ved Femundsenden og hotellet ble bygd like i nærheten av hverandre, av innlysende årsaker. Hotellverten var i mange år ansatt som båtselskapets ekspeditør: G. A. Gløtvold var den som hadde eid hotellet lengst da han i 1938 solgte hotellet til H. Reichborn, og samtidig sa opp stillinga si som ekspeditør etter 32 års tjeneste.

Beretning fra et jubileum

Båtselskapets jubileer har opp gjennom åra ofte blitt markert med båttur fra Synnervika til Femundsenden, og med stor festivitas på hotellet – stor middag, musikk, sanger og taler. I det følgende gjengis et referat fra 30-årsjubileet i 1916:

“Litt om festligheterne i anledning av 30-aarsjubilæet søndag den 24. juli 1916.

“Fæmund”s lysttur for selskabets aktionærer søndag den 24. juli 1916 blev en av de mest vellykkede turer som nogengang er foretat og dagen blev en straalende festdag fra først til sist. Ikke mindst bidrog hertil det pene veir, straalende sol og sjøen saa speilblank, at det ikke engang var den mindste krusning paa den.

Fra Røros drog 60 mennesker av sted lørdag kveld og søndag med kommunens biler, en hel del cyklet og resten tok avgaarde med hest, i alt ca 100 deltagere.

Søndag morgen ved 10-tiden started den flagsmykkede baat Fæmund II fra Sønderviken under musik av Røros hormmusikk, efter at formanden G. Engzelius jr. hadde budt deltagerne velkommen til turen.

120

120. Fra brygga ved Femundsenden 11. august 1910. Vertskapet på Fæmund Hotell følger gjestene som skal videre med Fæmund II.

121. På lysttur med Fæmund II. Nr. 3 og 4 i første rekke fra venstre: Karen og Guren Gløtvold, vertskapet på Fæmund Hotell.

121

122

122. Rutebilen ved Femundsenden. Ola Brænd bak rattet.

123. Femundsenden. Pakkhuset på brygga i bakgrunnen. Folk på lysttur med Fæmund II. 1935.

Under avvekslende musik og sang, gemytlig passiar og det bedste selskabelige samvær fortsattes reisen. For de som ikke før hadde været paa Fæmund blev turen en overraskelse. Det storslagne natursceneri var overvældende. I den nordligste del av sjøen kan det nok synes goldt og øde, men desto længere man kom utover blev vegetationen mere og mere ypperlig og frodig, og ved Sydenden fik man et vakkert billede av den norske natur. Det var bare én mening om at her har vi virkelig noget vakkert at by reisende og turister.

Ved Elgaaen gjorde man 1 times ophold, hvor Røros sangforening ga en kirkekonsert.

Her kom ogsaa flere fra Elgaaen ombord. Ved 4-tiden var man fremme ved Sydenden. Under salut, musik og hurrap la man til bryggen som var fylt av festklædte folk.

Her var folk helt fra Idre, Trysil, Engerdalen, Aamot og bygderne omkring Fæmunden. Saa gikk man i procession til Fæmund hotell hvor fæsten skulde holdes.

Saa vel hotellet som gaardsplads var vakkert dekorert med flag og grønt. Det var et stort og vakkert arrangement som hr. Gløtvold hadde faat i stand som fik en rosende omtale av alle.

Festmiddagen tok sin begyndelse kl. 5, der deltok 120 mennesker. Det hele arrangement tjente hr. Gløtvold og frue til ære. Alt gikk saa præsis som man bare kunde ønske det.

Gjæstene ønskedes velkommen av Gløtvold.

Formanden hr. Engzelius holdt talen for dagen, hvori han mindedes det arbeide som var nedlagt gjennom de 30 aar, de mænd som hadde nedlagt et saa stort og interessert arbeide i selskapets tjeneste, den betydning selskapets virksomhet hadde hat for distriktet og utbrakte et leve for selskapet og aktionærene.

123

Redaktør Grønn refererte siden en del nærv. en 30-aarsberetning som han efter direktionens anmodning hadde utarbeidet.

Under middagen blev en av Yngv. L. Nielsen forfattet sang sunget under stor begeistring.

Saa servertes kaffe i det fri, hvorefter sangforeningen ga en koncert, senere blev der sunget flere numre.

Om kvelden spiltes op til dans og trods varmen manglet der ikke paa dansere.

Ved 10-tiden særvertes aftens i det fri og til fastsat tid kl. 11 takket formanden for det hyggelige samvær, takket værtskapet for det storartede arrangement og utbragte et leve for Gløtvold og frue.

Fra skibet holdt redaktør Grønn en tale for Engerdalens kommune og Fæmundsdistriktets befolkning med ønske om held og fremgang for Engerdalens kommune.

Ordf. Gløtvold takket for det hyggelige samvær og for alt det som var gjort fra initiativrike og interesserte mænd paa Røros for dette distrikts utvikling paa kommunikationernes omraade.

For dette distrikt var Røros det naturlige centrum. Men det var noget som endnu manglet for at man kunde naa en endnu intimere forbindelse end hittil, det var en bedre vinterveiforbindelse. Han haapet at dette maatte komme og utbragte et leve for de bortreisende gjester.

Skibet gikk saa fra bryggen under salut og musik.

Turen opover sjøen var enestaaende vakker. Natursceneriet om natten var om mulig endnu vakrere end om dagen forut med de vakre fjellformationer i bakgrunden, de grønne skoglier og den fremdeles speilblanke sjø, naar man kastet blikket mot nord, kunde man næsten tro man var under midnatsolens forunderlige sceneri.

Kl. 4 la man til bryggen i Nordenden og efter et leve for betjeningen ombord skiltes man med hjertelig tak til hverandre for den hyggelige festdag.

Det var en enstemmig uttalelse hos alle, at vakrere og hyggeligere tur hadde man ikke oplevet.¹²³

124

I 24. Fæmund II ved brygga i Elgåa, pynta med flagg og vimpler i forbindelse med et jubileum. [RMU-015177]

Sang ved aktionærernes tur med dampskibet Fæmund søndag 24. juli 1916

Melodi: Der aander en tindrende sommerluft...

Tekst: Yngvar Leypart Nielsen

Der vugges et vand mellem fjeldenes ring
Der øster og langsefter Kjølen.
Og fjeldene staar der som vagter omkring,
Med kløftet isse staar Sølen.
Og vandet gaar vidt det smyger sig blidt.
Og tit kan vel ogsaa veiret staa stritt.
Men stilheten ruger herover
Om vintren naar Fæmund sover:

Og sjøen har baaret vort selskaps gavn
Fra første dag kjøøl kom paa vandet
og derfor saa bærer vor damper dens navn.
Til ære for den og for landet.
Vor damper og vi er stærke fordi
Vi ikke for motbør endnu har lagt bi.
Vor seilads er snart fortolket:
Vi seiler for egnen og folket.

Vort maal skal vi se denne sommerdag,
Naar vimpelen vifter fra masten
Ti vimpelen er baandet som knytter vort lag,
Og fremtiden – det er ballasten,
Vor baat bær dit navn med hæder i stav
Til bygdernes held mot den ensligste havn.
Og vimpelen som sir hva vi vilde
Skal vaie i storm og stille.

126

126a

125. Fæmund II på jubileumstur. [RMU 15178]

126. Fæmund II på jubileumstur.

126a. På tur på Fæmund II.

127

127. På brygga ved Jonasvollen. Svuku i bakgrunnen.

KILDER:

Amund Spangen: "Vestre Sorken". Årbok for Trysil-Engerdal 1990.
 Amund Spangen: Øst på dalom. Forlag: Amund Spangen 1993.
 Randi Borgos og Amund Spangen: På Sta'a og uti markom, Bind I og Bind II. Forlag: Amund Spangen 2001, 2002.
 Amund Spangen: Lasskjøring og varetransport i femundsdistriktet. Fjell-Folk nr. 3, 1987.
 Tom Johansen og Susanne Jäggi: Fløtningshistorie i Femundsmarka. 1997.
 Henrik Grønn: D/S Fæmund i trediva aar. 1916.
 Arbeidets Rett.
 Fjell-Ljom.
 Buer i Femundsmarka.
 Stor-Hans. Eneboeren i Femundsmarka.
 A/S Fæmund v/styret: Femunden – innlandshavet ved Norges austgrense. 1985.
 Jens Finborud: Diverse handskrevne beretninger i dampskipsselskapets arkiv.
 Anna Andersen: Med hilsen fra Fæmund II. Engerdal – Fæmund II – Røros. Postdirektoratet. Postbiblioteket.
 Ottar Andersen: Bygdebok for Engerdal. Elverum Trykk A/S 1981.
 Diverse avisutklipp.

INFORMANTER:

Alle intervjuene bortsett fra to er gjort etter år 2000.

Kåre Berg, Sømådalen; Bjarne Bentzen, Sorken; Borghild Bentzen, Sorken; Jorunn og Konrad Bentzen, Sorken; Pauline Borgos, Røros; Kristen Broen, Tufsingdalen; Signe Drevsjö, Drevsjö; Johan Hallstein Elgåen, Elgåa; Kåre Eggen, Elgåa; Jorunn Elgaaen, Gløtberget; Odd Elgåen, Halsteinsvika; Oddbjørg Elgåen, Elgåa; Raket Flobak, Sorken; Atle Fæmundshytten, Røros; Milda og Klas Femundshytten, Femundshytta; Pia og Kristen Fæmundshytten, Synnervika; Jens Hagen, Drevsjö; Jan Gunnar Haugen, Røros; Milly Haugen, Røros; Sissel og Ole Haugen, Elgåa; Berit Joten, Sømådalen; Odd Kjøsnes, Hådalen; Odd Langen, Hådalen; Karine Larsson, Sømådalen; Per Reiten, Røros; Arve Røsten, Tufsingdalen; Borghild og Knut Svendsen, Jonasvollen; Ane og Mauritz Svendsen, Tufsingdalen; May Dagmar Svendsen, Røros; Ole Peder Svendsen, Vauldalen; Leif Sæther, Hådalen; Målfrid Sæther, Tufsingdalen; Karen Søndmør, Øversjødalen; Unni Tomas, Røros; Marit Tørres, Røros; Margit Waldal, Buvika; Åse og Svein Bjarne Waldal, Haugen; Mary, Ole og Willy Åsen, Elgådalen.

FOTNOTER:

1. Ei av Røros-avisene 23. september 1925.
2. D/S Fæmund i trediva aar. (30-årsberetningen).
3. Femundsbåtene. Kilde: D/SFæmund i trediva aar.
4. Ombygginger, uhell og reparasjoner. Kilde: D/SFæmund i trediva aar.
5. Årsberetningen.
6. Årsberetningen for 1973.
7. "Jeg tror det er 'n Paul Åsen." (Pauline Borgos f. Langen 1916)
8. Gustav Knutsen, Trøa, Elgåa.
9. "De satte fast bommen når de kom opp i Nordvika, for der skulle tømmeret ut i tømmerrenna og ned i Hådalsvassdraget. Der tok fløtterne over!" (Pauline Borgos f. Langen 1916).
10. Kaptein Nyland.
11. Årsberetning.
12. 1934.
13. Ca. 1942.
14. Stor-Hans Eneboeren i Femundsmarka.
15. Arb. Rett, 08.04.1987.
16. Amund Spangen: Øst på dalom.
17. Buer i Femundsmarka.
18. Engerdalsboka.
19. Amund Spangen: Øst på dalom.
20. Jens Storbekken f. 1894.
21. Tømmerrenner i Hådalsvassdraget der tømmeret fra femundsskogene ble fløtt nordover til Røros.
22. I 1967 ble det vei fra Brenna til Langsjøvollen, i 1969 åpna veien videre til Øversjødalen og Tolga.
23. "A/S Fæmund i trediva aar".

BILDER / FOTOGRAFER:

Bilder henta fra rørosmuseets arkiv er merka RMU i billedteksta.

Brattbakken: 52-55, 64; Peder Bredalslien: 112; Kristen Broen: 20, 34, 96; Signe Drevsjø (repro): 8, 113, 117-123; Klaus Forbregd: 18; Åse Godager: 110, 111; Henrik Grønn: 2; Liv Grådal, Galleri Galåen: 51a; Milly Haugen: 72, 75; Ragnar Løkken: 62; Sven Molander: 90; Iv. Olsen: 12, 40; Arve Røsten: 19, 19a; Charles Lawson Smith: 11, 41; Amund Spangen: Omslag, 1, 3, 18, 31, 31a, 38, 57, 57a, 65, 66, 68, 75a, 86, 88, 91, 92, 95a, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 116; Aage Storløkken/Aktuell/Scanpix: 27-30, 43-45, 67, 74, 76; Ole Aalen: 24.

128

128. Fra Synnervika.

ISBN-82-303-0323-1